

לנו נסים נסתרים להליל אותנו, ונס הוא מין
 אותנו לשגיה מוכיח לעבודה יתב' ולא נפסד
 אל רהיבם ושמי כזב, וה"כ ברבותינו אליו הוא
 שיטפיע משפט שכינתו של מעלה למטה, כדי
 שיהיה השגחתו עלינו בגלותנו יותר גלויה
 ומפורסמת עד אשר תגאל עלימה ותמתיך אותנו
 אחריה צדקתו שנים בתשובה שלימה לפניו,
 ואנו מחלילים ברכה ממנו אליו, משכינתו של מעלה
 לשכינתו של מטה, שהוא כיוון ושפע מלמעלה,
 וזהו שאמר המשורר ארומתך אלהי המלך וגו',
 כי כמה שאני מברך אותך לעולם, אני מרומם
 שכינתך של מטה, כי ע"י הברכה מלמעלה
 מתרבה ותתרומם שמו למטה והיא השכינה, ועל
 זה אתו אומרים יתגדל ויתקדש שמים רבא, וכמו
 שמתפרשים שם יה רבא, כלומר שיתרבה ויתגדל
 שמו ויהיה שלם בן ד' אותיות, וזהו על יד השפע
 שהיה נשפע ונאלל מלמעלה למטה, באופן
 שיתפרסם קדושת שמו בכל העולם ויתקדש שמו
 על ידו, וכמו שאמר הכזיב (יחזקאל ל"ח)
 והתגדלתי והתקדשתי ונדעתי לעיני גוים וגו',
 שתושב לכל השגחתו יתברך :

ובזה נוכל לתפס עמוס אחר למש סהיה נוסח
 הברכות בלשון נכח ונסתר, ברוך אתה ה' **ה'**
 לנכח, אקב"ו ונסתר, לבד מה שנכתב בפי"ה,
 כי אתו מברכין לשם יתברך כמה שהוא קרוב
 ונגלה אליו, וכמה שהוא רחוק ונסתר ממנו,
 ולזה אתו אומרים בא"י ואתו רומזים לשכינה שהיא
 שוכנת אותנו ונגליה אליו מלד פעולותיה, וכחילוי
 אתו רואים ומשיגים אותה, ואתו מדברים אליה
 לנכח כאשר ידבר איש אל רעו, ומלד עיקר
 שכינתו שהיא למעלה ונסתרת ממנו ואין אתו
 יכולין להשיג ממנה דבר, אתו רומזים אליה בלשון
 נסתר אקב"ו, כי גם שאין אתו משיגים מסוטה,
 אתו משיגים מליאותה וסגנותה עלינו בעוה"ז
 לזכותנו לחיי העוה"ב, כדי שתתדון בדשן נפשנו
 בהשגת השפעתה בעוה"ב, וכן אמר דוד (תהלים
 קמ"ז) שבי ירושלים את ה' הללי אלהיך ליון, כי
 באומרו את ה' רומז לשכינה של מעלה שהיא
 נסתרת, ובאומרו הללי אלהיך ליון רומז לשכינתו
 השורט בזיון, וזה אלהיך ליון, בכתיב לנכח,
 מורה לשכינה שהיא עומדת אתנו, ופושטת
 עלינו עונם והללמה :

נשלם השער הראשון

השער השני

הוא שער התשובה, ופרקיו שמנה עשר.

הפרק הראשון, בגדר התשובה

חקרנו על גדר התשובה ומלאכותו נכון ושלם
 וסוף קריבה להשם, מריחוק החטא:
 והרצון במלת קריבה הוא היות כוונת השב
 בתשובה להקרב אל בוראו שנתרחק
 ממנו בעברו על דבריו, ולא להכליל מן העונם
 של חס שעבר. כי אם הכוונה היה לכן אינו
 מתקרב לה', כי החוטא שחיס רעות עשה, רעה
 לעלמו שייענישוהו האל יתברך, ורעה גדולה מזו
 שהכעיס את בוראו כמה שעבר על לווי, כי
 מלך ב'ו טעם ומלשער על מי שעובר על דבריו,
 גם כי לא יעניש אותו צדיקותו ברו או חסונו,
 וה"כ השב בתשובה לריך לתקן את אשר עוות
 בשמים הרעות, ויותר מהמה כמה שהכעיס את
 בוראו, שירלס אותו ויתקרב אליו בתשובה, וכל
 עוד שלא היה כוונתו לרעותו על מה שהכעיסו,
 אינה נקראת תשובה, כיון שלא שב למש שהיה
 בקדם החטא, שלא היה כועס עליו האל ית',

ואינו קרוב אליו, כי כמו שהקרבן מכפר על
 העצרות הידועות ובו מתקרב אליו, כמו כן
 התשובה שהיא מכפרת על הפגמות לריך שהיה
 השובה שלימה שיתקרב אליו כמו בקרבן. וענין
 ההקדבה הוא שישם אל לבו כי גם שלא היה
 מענישו סוף יתברך על חטאו, לא היה רוצה
 לחטאו שלא לעבור על מצות בורא עולם, וישאל
 ממנו מחילס, וירלס אותו בדברים, כמו שנאמר
 (דנשע י"ד) קחו עמכם דברים ושבו אל ה',
 כלומר תשובתכם שהיה מכוונת לרעות את ה',
 לא על שלא יענישכם על חטאתכם, אלא להתקרב
 אליו כנכר, כי החוטא נקרא רחוק ושבוב
 כעשה קרוב, כדכתיב (ישעיה ל"ז) שלום שלום
 לרחוק ולקרוב אמר ה' ורסחתי, הורה בכתב
 על הסתעוררות ועל הסיוע שחסיים האל יתברך
 לשב בתשובה כאמרס ז"ל (יומא ל"ח) בא ליעטר
 מסייעין אותו, כי מי שבא לפרק עלמו נראה
 שהיה עמא, ובא לפרק עלמו מחטאותיו, והאל
 יתברך מסייעו לשוב, וענין הסיוע הוא להכין
 לבו

בשמו הגדול והטורח יעד לקבל השבים בתשובה לפניו, כדכתיב וצבת עד ס' אלהיך ושמעת בקולו וגו' כי אל רחום ס' אלהיך לא ירפק ולא ישחיתך וגו', מלך רחמנותו ולא ירפה אותך ולא ישחיתך כפי מה שיהיה נוצר השכל, כי האזהרות רבות בתורה, ואי ליפטר לאלים מבלי חטא, כדכתיב (קהלת ז') אין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואם היה החוטא נענש מיתה אין מי שימלט ממנה, והנה בני נח כי אזהרותיהם מועצות שס' ז' מלות בני נח, נענשו על הקלס שבהם עונש מיתה, וכאמרם ז"ל בן נח נהרג על פחות משום פרוטה, מפני שיכולין להמלט שלא לעבור על אזהרות מועצות, אבל ישראל שיש להם שס"ה מלות לא תעשה והנמשך מהם. לא יוכלו להיות נשחרים מבלי שיעברו על קלסם, ולכן הקדים להם האל יתברך רשואה למכתם והיא התשובה, ומה שכל התשובה ישראל היא קרובה להקבל, ומכמה פנים כמו שיתבאר בפרקים הבאים בעז"ה :

ובהיות קבלת התשובה מיוחסת לה' שהוא מדת רחמים, מלאנו בתורה שם ס' בעיני התשובה, כדכתיב (דברים ל') וצבת עד ס' אלהיך וגו', כי אל רחום ס' אלהיך וגו', כי תשוב אל ס' אלהיך וגו', שובת ישראל עד ס' אלהיך וגו' קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ואמרו אלהיך ברוב המקומות רומן, כי מלך שהוא אלהיך והעמים עליך כמה אזהרות שלא תוכל לעמוד מבלי שתכשל בקלון, לכך יעד שיקבל תשובתך בשמו הגדול שהוא מדת רחמים, וזוהו מה שרומן וצבת עד ס' אלהיך ושמעת בקולו, כל' גם כי מלך רוב האזהרות הוא מקבל תשובתך עכ"ל לא תחזיק בעונך לומר אחתה ואשוב כי אין מספיקין בידו לעשות תשובה (יומא פ"ה), ולזה אמר ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מתוך לים, אחר שתשוב ותשמע בקולו ולא תחזור לחטוא :

ובן צ"ג מדות הראשונות ס' ה', ודרשו ז"ל (ר"י י"ו) אני הוא קודם שיחטא אדם ואני הוא לאחר שיחטא וישוב, ומה שזריך לרחמים קודם שיחטא הוא משעה שהכריח וגמר בלבו לעשות העבירה ומשום לרדק פתמיו ומכין עמו בעולם לעשותה, וזוהו ית' ודע מלפניו ואינו מענישו באותה שעה, אם יקרה לו איזה מקרה רע מרחם עליו כאלו לא חשב לעשות אותה העבירה, גם כי גלוי לפניו שיעשה אותה העבירה שחשב לעשותה, כי מחשבה רעה אין הקב"ה מלפסה למעשה, וכל עוד שלא חטא אינו מענישו, ואם כן גם זו מדת רחמים קודם שיחטא :

ואפשר עוד לפרש אני הוא קודם שיחטא אדם כי מקודם שיחטא אדם מסכים האל יתברך להעביר החטאיו כשישוב, על דרך משא"ל (צדק פ' ה') כי תשובה קדמה לעולם, כי מקודם בריאת עולם הסכים האל יתב' לעבור על החטאים ששבו עליהם

לבו ודך פתמיו לשיחורם על מה ששעה, וישוב בתשובה שלימה לפניו, כמה שהוא מתעורר מהאל ית' בפניו עליו סוכת שלומו בסיני לבו ולעדיו לשלום כנזכר, ואחר ששב חזור האל יתב' וטותן לו שוב כמה שתקרב אליו וחרטתו על החטאיו, ובתשואו הטובים, אזיו שאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב, מעיקרא לרחוק וסדר לקרוב, צהלת התשובה ואחריה כנזכר, כי מהחלת תשובה האדם בהרפור לבו, האל ית' פורש עליו סוכת שלומו, והוא ההתעוררות על התשובה, והנחתו עליו מן היסורים או המקרים הרעים המעומדים לבא עליו מלך חטאותיו, ואחר שהאורה צפוי ובשפתיו, והעיב לעדיו ודרכיו ושלמות קהרתו וכפרתו, ולא יאונה לו כל און, וזוהו עיני השלום שיושב בהשקט ובשלום בלי אימה ופחד מעונש החטאים כיון שכבר נהכפרו, ואם כן כוונת השב בתשובה לבינה שחלה להקרב לה' ולרלומו על מה שעבר דברו, ולא על העונש המעוה לבא עליו, כי בשובו בלב נשבר ונדכה לפניו, סוף העונש להסתלק, ולא יענש אחרי שוב, וכמו שאמר הנביא ע"ה (הושע ז') לט וגובה אל ס' כי הוא ערף ורשעו יך ויחבשנו, ירלם שיהיה חללה ההתעוררות בתשובה מכוונת לאל ית' לרלומו על מה שעבר על דברו, וזוהו הרמז באמרו לבו וגובה אל ס', כי מלך העונש אין ראוי שחסיס ירא, ושחסיס תשובתך לשחסיס לאל מהעונש, כי כיון שחלה תשוב מלך מה שהעבדת אותו כמה שעברת על דברו ונתקרבת אליו בדברים כנזכר הוא ירפא ויחבוש מכותך, ואין לריך שחסיס כוננת לזו, ורמז באמרו כי הוא ערף מה שחסיסת השי' מהאדם החוטא בעוור חוטא, ולז"ל לבו וגובה אל ס'. כי גם שטרף והכה אותך בהיותך נכסתר ממנו כשהיית חוטא, עתה שגבת אליו וספק לפניו ירפא ויחבוש מכותך שהיה לך כשהיית נכסתר ממנו וזוהו הכרלס במלת הוא שהוא כולו על הכסתר :

ובמלת להשם מורס על כי האל יתב', צהכד וברחמים הוא מקבל תשובה השבים בשמו הגדול שהוא מדת רחמים, כי צמדת דיין לא היה מקבל לשבים, כי השכל יספוט כי מי שיעבור על זווה האל ית', לא יועיל לו התשובה אלא שימות על חטאו, קל וחומר ממלך כשר ודם שכחוב בו כל אשר ימרה את פיך וגו' יומת, הרלוז בו כל אשר ימרה את פיך ומהחלת לאת הדיבורה מפיך הוא ממרה עליו ופיך רולס לעשוהו, כמו זקן הממריה ע"ס צ"ד מהחלת הורחחס, זאמר לכל אשר חלוט, לומר כי גם מי שיעבור על מה שטוסו המלך חייב, כי מקודם הודס בזווה וחכ"כ עבר על דברו, אפי"ה כיון שעבר על דברי המלך יומת, כ"ס מי שיעבור על דברי הקב"ה שהוא מלכי המלכים הקב"ה שחייב מיתה כפי מה שגזר השכל, אלא שהאל יתברך

עליהם, כדכתיב (ההלים') בטרם הרים יולדו ותהולל ארץ ויבול וגו' השב אנוש עד דכא, שאם לא היה מסכים מקודם לקבל תשובה הוועאים, היה בריחת העולם לבעלה, כי לא ימלט אחד מן הסברואים לחטוא, ולזה אמרו חז"ל הוא קודם שיחטא, כי כמו שביראת העולם היתה על קבלת התשובה מהשבים מאיזה אומה שהיה כמו כן עתה נחרטה להם לישראל ע"י מרע"ה שהיה תשובתם מקובלת על כל חטאתם שיחטאו :

עוד אפשר לפרש חז"ל הוא קודם שיחטא האדם ואז הוא לאחר שיחטא וישוב, כי מי ששב בתשובה על חטאותיו השי" מעביר עליהם וסיו כלא היו, ומתלה אליו כאלו לא חטא מעולם, כי היה מספיק נשענע על הקחוואו ולא יענישהו עליהם צדמת רחמים שלו, אבל לא יהיה מהעומדים לפניו ומרוזים אללו כבהלה, לזה אמר חז"ל הוא קודם שיחטא האדם ואז הוא לאחר שיחטא וישוב, כי כמו שקודם שחטא האדם הוא מרוצה אליו ועומד לפניו, כמו כן אחר שיחטא ירח ששעה תשובה אליו לפני כבדאשונה, וכמו שאמר הכתוב ארפח משובתם אוהבם נדבה, כי לא לבד הסתלקות העונש הוא שנהנים בתשובה אלא גם שיהיו מרוזים לפניו כבהלה. ומה שאמר לזון נדבה בענין הרלווי והאסבה, להורות כי גם שבענין התשובה שב האל מרחון לפניו ואינו מעניש על החטאים הקודמים, כי על תנאי כן צרא העולם בדתה רחמים כמו שציארנו, לענין הרלווי אינו כך, כי לפעמים לפי חומר החטא גם כי מוחל ומעביר החטא אינו מרוצה לפניו החטוא, כי די מה שפעביר על החטאו, וכאמרם ז"ל (כוסה י"ב) ד' כחות אינן מקבלות פני שכינה, כי גם אחר התשובה אינן מקבלות פני שכינה, ויש להם תענוג בעו"כ אבל לא שיזכו להקביל פני שכינה, וכמו שאמרו רז"ל (סנהדרין ק"ב) על מה שכחוב (ת"א כ') ויאלה ברות ויעמד לפני ה' וגו' ויאמר אלא הוייתי רוח שקר בפי כל בציאיו ויאמר קפתה וגם הוביל לא עסק בני, ואמרו (שבת קמ"ט) מאי רוח, זה רוח נביות, ומאי לל, אמר רב לא ממחילתי משום דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני, וא"כ ד' כחות שאינן מקבלות פני שכינה נראה שפי' אחר התשובה, כי די להם כפי חומר חטאתם שלא יעשנו עליהם אחר התשובה, אבל לא שיהיו מרוזים ומקבלים פני שכינה, ולזה אמר אוהבם נדבה. כי זאת האסבה והרלווי לבעלי תשובה אינם כוללת לטוב, וזו היא כמו נדבה למי שמתנדב האל ית' מרצה, ולמי שאינו מתנדב אינו מרצה, כי לא הבטיח אוחזו וסווא חובה עליו כציטול, כי אם בענין קבלת התשובה שלא יעניש החוטא אחר ששב, אבל בענין הרלווי הוא דרך נדבה למי שיראה בעיניו כפי מדרגת הועלת תשובתו :

ומלת טריחוק מורה על היות החוטא מרוחק

מהאל ויבדק כל זמן שלא שב בתשובה, כי מי שעומד לפני מלך צ"ו אינו עובר על דבריו בעמדו לפניו אלא אחר שסולך מלפניו, והאל ית' מלא כל הארץ כבודו, ומלך שאין אנו משינים את כבודו אנו חוטאים כאילו לא היתה השכינה בארץ, וסווא כאילו אנו מתרחקים מכבוד שכינתו, שאין אנו משינים צדעת החטא היות שכינתו והסגנתו ציינו צערו השכל בשעת החטא, וכאמרם ז"ל (במד"ר פ' ט') אין אדם חוטא אלא ח"כ נכנסה בו רוח שקות, וכשהוא שב ויחם על מה שעשה, נותן אל לבו כי הוא לפני האל ית' ביהות כל הארץ מלאה מכבודו, ויבוש ממה שחטא, וזנה נתקרב אליו במחשבתו, שידע שהוא קרוב אליו ושב ממה שעשה ועושה רלווי שכינתו כי הוא עומד לפניו ויודע מלפניו, וע"ד זה נקראו רחוק וקרוב החוטא והבעל תשובה, ולכן נאמר בענין התשובה לשון עד, ושבת עד ה' אלטיך, שובת ישראל עד ה' אליהו, כלומר שוב ממקום שנתרחקת והיה קרוב אליו, כי בכח התשובה מתקרב האדם אל האל ית' מעט מעט עד שמיניע להשיג להיותו לפני כסא כבודו, וכמו שאמרו (יומא פ"ו) גדולה תשובה שמנעת עד כסא הכבוד דכתיב שובת ישראל עד ה' אליהו :

ומלת החטא הוא מורה על כי גם בחטא שהוא צונג לר"י החוטא תשובה ומדת רחמים לשיחבס, כ"א היה זכור בעבודה האל והיה ירח מלעבור על דבריו לא היה נכשל בחטא, אבל כיון שהסיה מדעתו מלות האל נכשל בעבירה צלי מתכוין, ולכן לר"י חרטה ממה שהסיה דעתו בעבודה בוראו, ובזה יחזור ויתקרב לעבודתו ויקבל האל ית' תשובתו צדמת רחמים, כי מלך הדיו סיה רחוי שינעם לא חשר לא היה זכור וירח שלא יכשל בחטא, כי זו היא מעלת סירא חטא שהוא נזר שלא יבא לידו חטא צונג מיראת החטא, כ"א הוא ירח חטא סירא מלעשות חטא אחר, אינו מעלה לא' מלוהים התלמידים של רבן יוחנן זנ' זכור סיהיה ירח מלעשות החטא, אלא הכוונה היא כי הוא ירח מן החטא, ולכן בדבר שיש בו חשש שמא יהא בו חטא אינו נוגע בו עד שיתברר שהוא סירא גמור, כי האל ית' לזון בתורה מלות עשה ומלות לא תעשה לזוונתו על-מה ששנעס ולהזכירנו ממה שצדל למנוח, ומה שאינו מהמלות והמעבירות הוא רשות, אם נראה לעשותו רשות צדינו, אלא שר"י שיהיה צדור וידוע שאינו מן העבירות, כי כמו שהמלות והעבירות הן ידועות, כך מה שהוא רשות לעשותו לר"י חטא צדור שהוא מחלק שהוא רשות, שאם אינו צדור אפשר שהוא מהעבירות, ואין לו רשות לעשות שום פועל עד שידע בודאי שהוא רשות לעשותו, שאינו מהעבירות האסורים מן התורה, וכמו שהתנצל אבימלך באמרנו (בדלחית כ') בלא הוא אמר לי תהיה

לשון תשובה, אלא שבעצובת החטא הזכיר התשובה אחרי עציבת החטא, ובהרטה הזכירה קודם, והוא מורה דרך כלל כי עציבת החטא הוא לעמיד, ולכן מזכיר התשובה אח"כ, וההרטה היא על מה שקדם, ולכן מזכיר התשובה קודם, וכן ענין עציבת החטא אינו ניכר שהוא מלד תשובה עד שיבא לידו פעמים ובלש דבר העצירה ופורס הימנה, ולכן אמר יעקוב רשע דרכו וגו' וישוב אל ה' וגו', כי אחר שעזב דרכו הרעה כמה פעמים שבאת לידו ופירש, ניכר וזכור ששם בתשובה, אבל תשובה החרטה היא מתחלה קודם עציבת החטא בפועל, וז"ל כי אחרי שזבי נחמתו אחרי ששבת בפועל עוד מה שפשיתי עד עתה בתחלת עציבת החטא מיד נחמתי :

ובטת היות החרטה ועציבת החטא עיקרי התשובה, מפני שהם דמיון מה שחטא, כי אין החטא נגמר כ"א במחשבה ובמעשה, ולכן כשהוא מתחרט במחשבתו ובשפתו לידו דבר עצירה פורס ממנה הרי עשה היסך החטא, במחשבה ובמעשה חטא, במחשבה ובמעשה שב, וכן אמר שאל לדוד (שמואל א' כ"ו) לא ארע לך עוד וגו' הסכלתי ואשנה הרבה מאד, הנה שהיתה תשובתו שלימה, בעציבת החטא אמר לא ארע לך עוד, ובהרטה אמר הסכלתי ואשנה הרבה מאד, הנה שהיתה תשובתו שלימה כי מלד שהסכלתי בזה שחשבתי לעשות לך רעס, בחתי לידו שנגסה בפועל, וכיון שאני מכיר שהסכלתי אני מתחרט לעבר, ולא ארע לך עוד לעמיד :

והגדה תחלת זריחת האדם היא צנוף ונפש, והוא חוטא בשניהם, במחשבה ובמעשה, וכן התשובה לריבה ששהה בשניהם, צנוף ונפש שהם התעושה והתחשבה, כדי שהתקרים זריחת האדם, וכן אמר קין (בראשית ד') גדול עוני מנשוא, (צ"ר פ' כ"ב) לעליונים ולתחתונים אהה סובל ולי אין אהה סובל, הורה כי גם שחטא הוא נגשמה שהיא מן העליונים, וצנוף שהוא מן התחתונים, כיון שהוא סובל עליונים ותחתונים שנבראו בצביל האדם, ראוי שיסבול חטאו כיון שנתחרט על מה שעשה ועזב החטא, וטבת החטא היה היותו נברא וקורר תמונתו של מופס, ולכן אמר כיון שסאלס כתיב מוכרח לחטוא, כי אין לדיק בחרץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, מלד היותו מלד גופו תמונתו עיבור, א"כ הכרח הוא שתקבל תשובה השב מחטאו, כיון שאהה סובל כל העולם, ואם לא כך זריחת עולם היא לבעלה, כי א"כ מצלי שיחטאו האנשים אחד התרבה ואחד המתמעט, והוא יתברך אינו חפץ בהסתחת עולם ולכן ראוי שימחול :

ואחר שנתבאר שיבור שלם כי לא מושלם התשובה כ"א בהרטה לעבר ועציבת החטא להבא, ראוי לברר כי עיקר עציבת החטא הוא במחשבה ג"כ כמו החרטה, ועם כל זה ידק מה שזכרנו

אחתי היא ויהי גם היא אמרה אחי הוא בתם לבני ובנקיון כפי עשיתי זאת, כלומר היה ברור אללי מדבריהם שהיה דבר היתר ולא דבר חיבור, ומזה הלד החוטא בשוגג הוא ראוי לעונש, כי היה ראוי שידע קודם שיעשה מה שעשה, שהיה פועל רשות, ולא היה צו שצו חיבור, ולכן אם לא היה מלד מדת הרחמים היה ראוי להיוותו עונש על מה שחטא בשוגג, כי הוא קרוב למזיד, בזהות עולה בידו ללמוד ולדעת את האסור ואת המותר, וכמו שאמר רבי יהודה במס' אבות (פ"ג) הוי זכיר בתלמוד שפגנת תלמוד עולה זדון, הטובה כי יש שני מיני שגגות, במשל במלאכות שבת יש שגגת מלאכה וזדון שבת, ויש זדון מלאכה ושגגת שבת, ואמר התנא כי שגגת המלאכה והוא שגגת תלמוד הוא שעולה כמו זדון, ולכן לריך שהיה זכיר בתלמודו שלא ישכחנו, אבל שגגת השבת אינו שגגת תלמוד, כי כבר יודע הוא כל המלאכות האסורות בשבת, אלא ששכח שהיו שבת, והשכחה מליאה ולא היה בזדון, או אבל מי שהוא שוגג במלאכה שלא למדה, או למדה ושכחה על ידי הסח דעת בלי מתכוין זהו קרוב לזדון :

פרק שני

מהות התשובה הוא החרטה על מה שעבר, ועציבת החטא לעמיד, ולא מושלם התשובה כ"א בשתיקה, שאם יתחרט ולא יעזוב החטא לעמיד, נראה שלא נתחרט, ואם יעזוב החטא ולא נתחרט על מה שעבר, נראה כי מה שעזב החטא לא היה לסבת היותו מוזרר ממנו, כ"א לסבה בלתי היותו מתחיל לעשות מה שהיה עושה, כ"א היה לסבה היותו מוזרר מאתו יהיה מתחרט ג"כ על מה שעשה. וגם כי יש לתשובה עקרים רבים וכמו שזכר הרב רבי יונה ז"ל עשרים עקרי התשובה, עכ"ל בללו שני העקרים נחשבו חטאו, ושאר העקרים הם להסלים ולקיים בידו כדור התשובה : ומלת התשובה מורה על עציבת החטא שהוא העיקר ששב ממנו שהיה עושה עד עתה ועוזב דרכו הרעים, וגם על החרטה ששב דעתו ובמחשבתו ממנו שהיה חושב קודם במעשיו הרעים והוא מתחרט עליהם, אבל שאר עיקרי התשובה אינם נכללים בשם התשובה להיותם בלתי הכרחיים למהות התשובה כעציבת החטא והחרטה, ולא נחשבים בתורה כ"א מלת התשובה, ושבת עד ה' אלהיך, כי תשוב עד ה' אלהיך, כי בכלל לשון התשובה נרמזו שני העיקרים הכרחיים לענין התשובה, ונחשפשו צפירוט בנביאים אלו העיקרים כמו שכחתי וישעיה כ"ט) יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וגו', וכתיב (ירמיה ל"א) כי אחרי שזבי נחמתי, הנה כי בעציבת החטא ובהרטה הוזכר

שחמרתו כי עזיבת החטא הוא להשלים התשובה , כפי מה שחטא במחשבה שחשב לעשות מה שעשה , ושהוליא אותו לפועל , וכן התשובה במחשבה היא החרטה , ובמעשה והוא עזיבת החטא , כי גם שבועיבת החטא אין שום פועל , כיון שהוא פורש כשכא לידו דבר עזירה שעבר עליו , הרי הוליא מחשבתו הטובה לפועל , וגם בחטאים שחטא האדם שכל לידו דבר מצוה לעשותה ולא רצה לעשותה או נתעלל בה . התשובה היא שמתחרט על מה שלא עשה אותה המצוה כשבחלת לידו , וגומר בלבד לעשות אותה כשתבא עוד לידו , וזהו עזיבת החטא כפועל שעשה המצוה שחטא בה ולא רצה לעשותה פעם אחרת , וא"כ יש בהתשובה מחשבה מעשה כמו שביארתי , אבל עיקרה היא במחשבה שמתחרט במחשבתו , ויכריס ג"כ במחשבתו שלא ישוב לעשות עוד מה שעשה , וגם כי לא נזדמן לו אח"כ דבר עזירה שיפרוש הימנה נקרא בעל השובה , וכמו שאמרנו ז"ל (קדושין מ"ט) על מי שקדש אשה ע"מ שהוא לדיק גומר לריכס נט ואפילו הוא רשע גומר , כי שמת הרבה השובה בלבד , ואם לא חושלת התשובה עד שיבא לידו דבר עזירה ויפרוש ממנה אינו לדיק , שהרי אנו רואים עתה שהוא רשע גומר , ואין החשב אלא שמת הרבה עתה תשובה בלבד , ולכן עיקר התשובה היא במחשבה על צ' הדברים , שהוא מתחרט במחשבתו ומסכים במחשבתו שלא לחזור עוד אל מה שחטא והוא עזיבת החטא , ועל צ' הדברים שחמרתו שהוא הרבה תשובה בלבד :

ובן מה שאמר הכתוב חשב לבו עד דכח ואז"ל (ב"ר פ"ו) עד דכזוכה של נפש , הוא שמתחרט על מה שעשה ושב לעמיד , שסמיכס בלבד כי גם שיקוס ממעטו וייהיה דריא , לא ישוב עוד לעשות מה שעשה , ובוה לא יזכרו לו חטאותיו . ולכן אמר הכתוב חשב לבו עד דכח ותאמר שובו בני אדם , כלומר כי גם שהקב"ה מקבל תשובת ההב אע"פ שהיא תשובה רעועה , שאין בידו כבר לעשות מה שהיה עושה , עכ"ז רלוי לכן אדם בציורו בן אדם בבהרותו שישוב עד לא יבאוי ימי הרעה ויגעשו שטים אשר יאמר על בהם חסן , וז"ש ותאמר שובו בני אדם , ע"ד מ"ש ז"ל (ע"ו י"ט) על פסוק אשרי איש ירא את ה' בעודו איש , שלא יתעלל עד ימי הזקנה , כ"ש במה שחטא האדם בין איש לחבירו בגזל או עסק , או בלאונאת דברים שאינו נמחל לו בתשובה עד אשר יחזור ויפייס את חבירו , וכמו שאמר במשנת שלמי יומא (פ"ה) עבירות שצין אדם לחבירו בין יום הכפורים מכפר , כמו שדרש ר' אלעזר בן עזריה מכל העלתיכס לפני ה' תספרו , החטאים שהס לפני ה' ולא מה שצין אדם לחבירו , כ"ש התשובה שאינה מכפרת מה שצין אדם לחבירו אם לא פייסו , כי התשובה סתם אינה מכפרת אלא על פילות עשה , ויז"כ עתה מכפר על מות ל"ת ,

ואמרנו ג"כ שם בנמ" (ויומא פ"ז) אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים , פלול זה לשון פיוס אם יחטא איש לאיש ופללו שפייסו אז אלהים ימחלו לו , ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו , תשובה ומעשים טובים , ולכן היה עלי מוכיח את בניו שישובו מרעפת . ועכ"ז אני אומר שהכל הלוי בתשובה המחשבה שיהיה על מה שעשה , ומסכים שלא לשוב בדרך הזה עוד , ואם לא השיב הגזלה לבעלים ג"כ נקרא בע"מ , אם גמר בלבו לפני האל שיחזירנה , אע"פ שלא הספיק להחזירה , שאל"כ אין חמרתו כי שמת הרבה תשובה בלבד , הרי הוא לדיק להשיב את הגזלה אשר גזל או העשק אשר עשק , אלא שדיק גומר שאם גמר בדעתו והסכים להחזיר ולהייתם את חבירו , שהוא לדיק , ואח"כ יגומר התשובה בפועל , וכן אמר פרק איזבו נדך אם הייה להם אביהם דבר מאויים של גזל או רביה שהיביים להחזיר מפני כבוד אביהם שעשה התשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת , נראה שנקרא בעל תשובה כיון שנמר בלבד להחזיר :

ואחר שנבאר כי עיקר התשובה היא במחשבה ובכרהור הלב להתחרט על מה שחטא ולשוב לעמיד . לדיק שנבאר ענין ד' חלוקי כפרס שהס חלוקים בכפרתם זה בזה וזה בזה , שיש עזירה שהיא לריכס לזה ואינה לריכס לזה , אבל תשובה אינה מן החלוקין שהיא לריכס לכולן , ואם בתשובה גמורה בלב נחפזר העון כמו שביארנו , למה לדיק יוסרוי א"כ ויבאוי עתה , וכן בזמן שביה המקדש היה קיים שהיה חייב האדם החוטא להביא קרבנות חטאות ואשמות על עבירות ידועות ויהיה לדיק להתודות על חטאו , אם בתשובת שגמר בלבד נחפזר , למה לדיק לקרבנות , ואם התשובה בכרהור הלב היא מספקת , למה לדיק לידוי שהיא מנות עשה להתודות לפני ה' :

ואוב"ב כי הוא אמת כי בהרבה תשובה בלבד הרי הוא בעל תשובה , ועכ"ז לפי חומר העונות לדיק לבקר וללכנ ע"מנו ביוה"כ וביבאוי בעל התשובה , ובהרבה וגמר בלבד על התשובה הוא בעל תשובה , כי מי שהוא חוטא לחיוב שב לפני האל ות' הרי הוא כמי שאינו רוצה לקבל עונש החטאים שחטא , כי גם שיענש על חטאותיו אם אינו שב בתשובה ואינו מקבל העונש חף עבודתו הנכריס , אין העונש מנכה לו החטאים , שהוא לוקס ומשלים אח"כ עונש חטאותיו , וכמו שאז"ל (בטהדרין מג"ג) כי כל הכדוים צב"ד לריכין להתודות כדי שתהא מיתקן כפרה על העון , ואז יכופר להם העון שהמיתוהו עליו ויהיה לו חלק לעוה"ב , כמו שלמדנו מעבן דכתיב ציה (יהושע ז') שים נח כבוד לאלהי ישראל וקן לו הודס וגו' יעכרך ה' היום היום , היום הזה תהיה עכור ואין אהה עכור לעוה"ב , ואפילו מי שנוקס מדיק להתודות קודם בתשובה , ואם אינו מותדס בתשובה

בתשובה אינו מתקן במלקות, וכן בכל חיובי המצוות והשמות אמרו שהידי מעבד כפרתו כמו שכתוב (ויקרא ט') והתודה אשר חטא עליה, א"כ נראה כי אף בזמן שיענש המלך על המלואו אם אינו שב בתשובה אין העונש מנכה לו העון, וא"כ עיקר כפרת העון חלוי בתשובה שהוא הרכור הלב ויודיו שפתיים, וכשהאלים מסרבר תשובה בלב, כדי הוא חללו מלדיק דינו לפני האל ית', ואומר לו אני מתנחם על העבר ושכ לפתיד, וכל מה שהביא עלי מן העונש אני מקבל אוחז בסבב פנים יפות כדי שיהיה מנוקת מן העון, ועל זה הדרך נמלא כי מעת שהרכר הוועה השוכה בלב נקרא לדיק שהוא מקבל עונשי האל יתברך על המלואו בסבב פנים יפות, וכמ"ס במגילה (י"ז) על סדר י"ח ברבות כי סדרו השוכה קודם ואח"כ סליחה ואח"כ רפואה וכמו שכתוב וישב אל ה' וירחמו וגו' כי ירבה לכוון, וכתיב בסולה לכל עוויבי רופא לכל מחלואי, נראה כי אחר שעשה תשובה עדין לריך סליחה שיסלח לו האל ית' במעט יסורין ואח"כ ירפא מלואו מכל וכל, ולכן אמר בהשאלים החמורים יותר ממלוא עשה, כי השוכה מולה ויו"כ מתכר (יומא פ"ז), כי תליית התשובה הוא להגן עליו מן יסורין שהיו באים עליו על המלואו, ולא היו מגנין דבר מן העון ביותו בלתי שב בתשובה, ועתה שהוא שב אינם באים עליו, ויו"כ הוא חלק יסורין, (שם) ובעונות שסס חמורים יותר התשובה ויו"כ מוליך להגין עליו שלא ימות מיחה עצמית, ויסורין ממרקין, ואם לא היה שב בתשובה הים מת בעונות החמורים על כרת, ועתה שהוא שב אין מת אלל שפלים עליו היסורין לנכות עונו החמור, ומעשה שב בתשובה אפילו על עונות החמורים נקרא לדיק שהוא רולא לקבל דינו ולנכות עונו:

וכן בחולו השם שאין הכפרים נגמרת עד יום המיתה כמו שכתוב (ישעיה כ"ב) אם יוטר הסון הזה לפני וגו', הוא על זה האופן כי משעה שהרכר השוכה בלבו אפילו בעון חלול השם נקרא לדיק שמלדיק עליו את הדין ורולא לקבל עונשו בעו"ה על העון הגדול שעשה, והתשובה מועילה לו שלא ימות מיחה משונה ולא תהיה מיתתו כפרה על עונו העונש, כי אם לא היה שב בתשובה על עונות החמורים ולא היה מיתתו כפרה על עונו, ועתה ששב יגול משיטו המיתה והיא כפרה על העון העלום ביותה מיתת כרת קודם זמנו, ומתבאר כי התשובה בהרכור הלב היא עיקר הכפרה וחולתה לא יוטר העון ואפילו על העונות החמורים, ואפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה אין מחזירין לו שום דבר מהעונות החמורים כיון שנתה שכמו לסבול עונש החקאים ורחמנה לבא בעי, והרי הוא דרך משל כעבד שעבר על מלות אלונו וברח מפניו, ואח"כ נתן אל לבו שהחטא לו ורולא לחזור

החטא עבדות אלונו ולקבל עליו עונש מה שסעוה נגד כבוד רבו, וכל לראות הארון ליותו מוכה בין ידיו חתה עונו ונשבעד ענמו לכל עבדות הארון והנה העבד הזה בעשה סתיה נסחר ובורח מן הארון לא הים עבדו, שלא היה רולא להשתעבד החתיו, ועתה שבה ונכנס החתה כפסיו וכשתעבד אליו הרי הוא נקרא עבד שרולא לקבל גזרות אלונו, ובין שימחול לו רבו מיד, או יעמים עליו עבדות קשות כדי שלא יחזור לחטאו, הרי הוא עבדו נאמן משעשה שבו עליו על החטא, בין יעמים עליו או לא, וכן הוא ענין החומ"ה שהוא מורד במלואו האל ית' בעונו עומד בהטאו וכשהוא מסרבר תשובה בלב הוא גומר בלבו ליותו משועבד למלואו האל ית' ולקבל העונש על מה שעשה, ולכן משעשה זו נקרא לדיק גמור, שרולא וגמור דעתו לקבל עונש האל ית' בסבב פנים יפות, וכשהוא מקבל דינו יסורין או ביותה אז נקט הכוונה הים מהעון החמור מכל וכל, כי בעשה הרכור התשובה נקרא לדיק לפני האל ית' בערך מה שמשעבד לעבדות בוראו וחסדו, כלל לא נקט עדיין מן העון ביותו מן העונות החמורים עד שיקבל דינו כפי רלון האל ית', אבל בצייל שלא קבל עדיין העונש לא נקרא חומ"ה, כי כיון שגמר בלבו לקבל לפני האל ית' נקרא לדיק, והוא כמי שהיה מסרב לפרוע לחיבדו הנושה בו ואינו רולא לבא ל"ד, שמיד כותבין אדרכתה על נכסיו, אבל אם אמר הריני משלם קבעו לי זמן כדי שאלוה או אמשכן או אמטור קובעין לו זמן ונקרא ליות דינה, וכן מי שב בתשובה אין שניהם על מה שעשה וחוזר לעמיד ומקבל עליו מה שניבע לו מן העונש על מה שהחטא כדי הוא בעל תשובה מעתה ונקרא לדיק גם בעונות החמורים, אף שלא קבל עדיין העונש המחוייב על מה שהחטא כמו שציארנו, ולכן היתה התשובה כוללת לכל העונות קלים וחמורים, כי היא סודרת לאלים שיקרא לדיק ואחריה מקבל העונש בעונות החמורים, ולזה אינה מספקת התשובה לסקל מעליו עונש ב"ד מלקות או מיתה ב"ד, כי גם שחזר בתשובה ביודיו וכשת לדיק לריך הוא לקבל עונשו, וגם מלד כי אין ב"ד יכולין לחקור את לבו אם גמר תשובה בלבו או לא, ואין דבר שיכפר העונות בלי תשובה כי אם שטיר כשתלה ביו"כ, שמכפר על עבירות קלות גם כי לא שב בתשובה מסן כמו שמתבאר במקומו: והנה היות התשובה מספקת למי שעבר על מלות עשה, ולא חספיק לכפר על מי שעבר על מלות לא העשה עד שיקבל עונשו כמו שמתבאר למעלה, הוא כי העובר על מלות עשה שלא עשה כשתלה לידו חטא ביה שלא עשה והתקבל, ואין החטא בפועל, אבל מי שעבר על מלות לא העשה שעשה חטא ביה שעשה העבירה והרי החטא הוא בפועל, ולכן התשובה מספקת למה שעבר

שעבר על מלח פשה שלל פשה פון צפועל, וכן התשובה בצרהור סלכ גס כי לא יעשה דבר צפועל נרלס לאל ית', אבל מי שעשה עונות שהוא מוחרס מלפניהם ושפאס צפועל גס כי התשובה מועילה להיותו לדיק בצרהור השוכה בלבו כמבואר למעלה, עכ"ז לריך טועל לכפרת שפון שעשה צפועל, וסוף עשתי ויסיכ שעונתו של יום מכפר לשבים ולא לשאינן שבים, כמו שכתוב אך צעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא וכו', עלתו של יום מכפר לשבים ולא לשאינן שבים, דלך כתוב שהוא ממעט אותם שלא שבו, ובעונות החמורים שיש בהם כרת לריך טועל ויתר שיקבל עליו יסורייו הבאים עליו בצפועל, וכתולו השם סמיחה שחמק על עולם החמהו :

וענין הקרבנות שהיה החוטא מעוכב כפרה עד אשר יקריב הקטלו או אשתו או שחר בהשוכה לפני האל יתברך, הוא דבר לריך ביאור, כי כיון שהתשובה מכפרת על החטאים וקראה לדיק בצרהור השוכה בלבו מה לי בזמן שביה המקדש קיים מה לי בזמן שאין בית המקדש קיים, ואם הוא לריך לקרבן וסוף מעוכב כפרה בזמן שביה, ח"כ בזמן שאין בית המקדש קיים לא תסיה לו כפרה בהשוכה עד אשר יבנה בית המקדש, והדבר ידוע כי התשובה מכפרת בכל זמן :

ולכן אפי אומר כי התשובה לעולם היא מקובלת אם נמר בלבו שלא לשוב עוד וניהם על מה שעשה, כי היא מלח הגוף ואינה תלויה בארץ ולא בזמן בית המקדש, כי היא המכריח שקדמו לעולם ולא היה קיום לעולם וזלתי, אלא שיש הפרס מה בקבלה התשובה בין שני המינים, וסוף, כי בזמן שאין בית המקדש קיים התשובה מתקבלת על כל עונות קלים וחמורים עם קבלת העונש כמו שכתבאר למעלה, בין שחטא במזיד בין שחטא צפונג, כי כיון שהיה מכפרת על המזיד כל שכן על השונג, ואסוף התשובה על השונג הוא בשיתן אל לבו שחס הים ירח וחרד מעבור על דברי האל יתברך לא היה חטא בא על ידו, והיה ראוי שידע באמת בכל פועל שרואה לפעומו קודם שיטעט שסוף פועל היחר ואיטו מכעים בו את וילרו, ולכן ינחה על מה שעשה צפונג וישוב לנחיד שהיה זכיר וזריו צמעשו שלא יאונה לו כל און, כי הלידיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם, ובזמן שביה המקדש היה קיים אין תשובה זו מספקת על השונג עד שיביא את קרבנו, וגם על קלח עונות שאמרנו חכמים שמביאין קרבן עליהם על המזיד צפונג :

ובעצם זה כי בזמן שביה המקדש ושכינה שריים למטס במקום המיוחד היא מכינה את האנשים לחכמה ויראת ה' ויתר מזמן שאין מקום מיוחד לשכינה אלא שהולכה אחרו בנלות

צטוהוטי וחינה נראית אלא היא נסחרת ציטו וכאמרו (דברים ל"א) ואנכי הסתר אסתיר פני ציוס הוא וכו', כי לא יקרא שעינן נסחר. כי אם צסיותו צמליאות במקום ידוע אלא שאינו נראס וגלס, וכן הוא הסחרת השכינה שהיה אחטו אלא שהיא מסוחרת צטוהוטי, ולכן בזמן שהיה נגלות היא מועילה לאנשים להשפיע עליהם רוח דעת ויראת ה', וכמו שראינו כי מיום שנסחרת השכינה פסקה הכוזה, כי אפילו צביה שני חסרו חמסס דברים (יומא כ"א), וכמו שאמר הכתוב (מגי צ"ב) וארלס בו ואכבד חסר ה' :

ובשואר אדם חוטא בזמן שביה המקדש קיים עוט חמור וגדול ויתר משני פנים, האחד מלד סיותו מושפע מהשכינה לקדש עלמו ולסיותו מוכן לעבודתו עבודה הקודש, וסוף צבחרתו כרעה וילרו כרע מקשה עלמו לדעת ללכת אחרי ילרו כרע. השני מלד סיותו כמעיו פנים נגד השכינה צסיותם גלוים ומפורסמת במקום המיוחד וסוף עובר על מלח החמור ואינו חושט ואיטו מחביים ממנה, דמיון העבד העובר על דברי סאדון צפניו כי אין ספק שענשו גדול, מה שאין כן כססוף עובר שלא צפניו, או צסיותו במסחר פנים ממך, וסוף בזמן גיליות שאין האדם מוכן כל כך לעבודת השם ויראתו מלד הסחר השכינה, וגם נקל צעויו להטוול להיות השכינה נסחרת ממנו, ועל זס חייבס חורס מלקות ומיתה בית דין כפי החטאים לעבורים שהעיוו פניסם צעדים וסחרתם בזמן שביה וסיות השכינה גלויה, או צסיות בית דין סנדול עומד ליכר הפושעים וסחרתם ולהמיתם כפי עונסם ולא חשש ולא נחביים מהס צסיות השכינה ללכת עליהם, כמו שכתוב (הסלים פ"ג) אלהים נלצ צעדת אל :

ולכן בזמן שאין בית המקדש קיים ואין צ"ד וסנסדרינן, היסורין הבאים על החוטא מספיקים למרק את עוט כמו המיתה בזמן שביה, מלד שאין שעינן נחשב כל כך חמור בזמן הס משני הפניס הנזכרים למעלה, כי יש מסיסורין הנחשבים ומלערינן את האדם כמו סמיחה וכאמרס ז"ל (נדרים ס"ד) ד' סבובים כמתים וכו', וכן החטאים שסס צפונג אינם נחשבים כל כך חמורים כמו בזמן שביה, ולכן בזמן שביה סים לריך להביא קרבן כפרה על עוט, ובזמן סזה עם התשובה וקלח יסורין צבאים עליו אם החטא הוא חמור יתכפר עוט, כי אפילו בזמן שביה סיו צבאים יסורין על מי שחטא צפונג, אם סים משפס כפרתו, וכמו שמליטו כסכמספק לו אם חטא צפונג או לא חטא שצביה אשם תלוי כדי לנסן עליו מן היסורין, וכמו שאמרנו (בכהותב ל') מיום שחרב בית המקדש אע"פ שצטלו ד' מיתות צ"ד דין ד' מיתות לא צטלו מי שנתחייב סקילה או טפל מן הגג או חיס

חיה דורסתו וכו', וזהו כשלא עשה תשובה, שאם עשה תשובה היסורין יעבירו מיתמו וכמו שכתבתי. והתום הקשו על זה המאמר לחזקו כמה פושעים ועובדי עבודת אלילים שמתיס על מעמם, וחירו דע"י תשובה הקב"ה מיקל ולפעמים מוחל לגמרי או זכות חולה לו ואינו נכרע ממנו בחייו ע"כ. נראה כי מה שאמר שפולחן מן סגן וכו', כשלא עשה תשובה הוא, שאם עשה תשובה הוא מיקל וקולח זו הוא ע"י יסורין חילוף המיתה וכמו שכתבתי. והנבחר כי מי שבב בתשובה גמורה לפני האל יתברך שיהיה על העבר ושב לעתיד נקרא ליקן בכל זמן בין בפני היותו בין שלא בפני היותו, והוא מהם שהתשובה, אלא שהוא עתיד לקבל ענשו אם חטא בעונית חמורים על ידי צ"ד וסנהדרין וקבצנות בזמן היותו, ועל ידי יסורין ומיתה בזמן הזה, וכן בעונות שהם במזיד ואפילו בזמן היותו ואין מביאין קרבן עליהם, כשישוב יתכפר לו על ידי יסורין ומיתה אם הם מהחמורים, ולפעמים אינה מספקת המיתה למרק החטא והוא ית' פוקד על הבנים כשאלוהים מעשה אבותם, וכמו שאמר בענין העגל (שמות ל"ג) וציוס פקדי ופקדתי עליהם חטאתם, וזהו שאמר הנביא ע"ה (הושע י"ד) ארפא משובתם ארובם נדבס כי שב אפי ממנו, אחר אמרו אובס ישראל עד ה' אלהיך וגו' קחו עמכם דברים ושובו אל ה', כלומר אחר התשובה שישובו אל ה' וסרי הם לדיקיס ארפא משובתם, והם היסורין על העונות החמורים כי הם רפואת הכפס החוטאת בממלת ה' עליה שלא תמות. ואמר ארובם נדבס, כי לא יספיק שאמחול להם ולא אשנא אותם, אלא גם לדיך נדבס ארובם

פרק שלישי

ואחר שכתבתי כי עיקרי התשובה הם החרטה ועזיבת החטא, נבחר כי יש עיקרים אחרים לתשובה וכלם הם לקיים צ' עיקרים אלו: דהנה הידוע הכתוב בצורה הוא לקיים עיקרים אלו, כי בצתודות האדם ובהיותו מבטא בשפתיו לפני האל חטאותיו אשר חטא בהם והוא מתחכם עליהם, וגומר בלבו שלא לשוב עוד אליהם ואומר דברים אלו בפיו ובשפתיו אז יבוש ויכלם משאוב עוד למה שחטא, וכן הכניעה והספלות ושאר עיקרי התשובה שמו החכמים החסידים ז"ל, כלם הם לקיום והעמדת שני העיקרים ההכרחיים הראשונים אשר בהם יקרא השב בעל תשובה, ולכן לא הזכירו בצורה כי הם צ' העיקרים הנכללים במלת תשובה כמו שכתבתי למעלה, וגם הידוע שהוא סיפור החטא וסיפור מה שמתחכם על מה שחטא ושעוזב החטא לעמיד, ושאר העיקרים לא נרמזו כ"א בדברי הנביאים שהזכירו את החטאות בהם כדי שמתקיים התשובה בידם, וראוי לכל בעל תשובה או כל מי שחטא לפעמים כשישוב

ממה שחטא בו, שיהיה זכיר בכל אותם העיקרים כדי שמתקיים התשובה בידו ולא יחזור אל מה שחטא בו ואז יש לו שכר טוב בעמלו, ואותם העונות שעשה נרמו לו בתשובתו הגמורה שיוכר עלמנו יותר ממה שהיה קודם חטאו, ונתשובות אלו העונות עתה כזכיות. וכמו שאמר ר"ל (יומא פ"ג) גדולה תשובה שזודנות נעשו לו כזכיות דכתיב' (יחזקאל ל"ג) ובשוב רשע מרשעו וגו' עליהם הוא יחיה, על כל מה שעשה ואף על העונות, כי כיון שניחה על כל מה שעשה ועזבם מכל וכל, והספיק שאמר העיקרים לקיים בידו עיקרים הקודמים כמ"ס ועשה משפט ולדקס עליהם הוא יחיה, כי עשיית המשפט והלדקס הוא דבר הנכלל בתשובה, והוא היסוף החטא אם חטא בגזל ועושה כמ"ס בכתובים הקודמים, וה"כ כשהוא מטיב את דרכיו בתשובתו היסוף הפעולות שעשה בחטאותיו אז הוא כאילו הזודנות נעשו לו כזכיות, כי מלד הזודנות ששב מהם תשובה גמורה עשה הזכיות, והרי הוא כאילו הזודנות ממש נעשו כזכיות, והפליג לומר כי הזודנות נעשו זכיות, כי מלד היות העון בזדון כשהוא שב בתשובה הוא מטיב דרכיו בדבר אשר זדה עליו להיות העון הניעשה בזדון חמור יותר ממה שמטיב דרכיו כשהוא שב בתשובה על מה שחטא בשוגג, וכשהשיג למדרגה זו שביע עד סוף כל עיקרי התשובה אז נקרא בעל תשובה כאילו מדת התשובה היא כנענת ומשוועבדת לו והוא ארון התשובה, שתיחד ונתחקק בה וכלל עיקריה: וזוהו שאמרו ביומא (דף ס"ו:) ה"ד בעל תשובה כגון שכל לידו דבר עבירה ופירש ממנה, מהו רב יסודי בזהוהו מקום ובאותה אשה ובאותה פרק, שמתוך שדומה בכל זמן שישב בה יגרו מתגבר עליו ואומר לו ראה פלוניחא קום עשה, ויש לשאול במה שאמרו ה"ד בעל תשובה, כי ידוע הוא מי הוא בעל תשובה השב ומרהרר תשובה בלבו שניחה על מה שעשה ועוזב החטא לעתיד, אלא נראה כי לא שאל אלא על בעל תשובה, כלו שאמר ה"ד בעל תשובה, כלומר מי הוא אותו שהוא מוחזק כבר בתשובה שלא ישוב עוד למה שחטא כאילו קיים כל עיקרי התשובה, ויסיבו כגון שכל לידו דבר עבירה בזהוהו מקום בזהוהו אשה בזהוהו פרק ופירש סימנה, כיון שדומה לו כשהחלה אלו שב אליה, נראה כי תשובתו היתה גמורה ושלמה שקיים בפועל מה שחשב במחשבתו שיעזב החטא כשיבא לידו, ובהם נקרא בעל תשובה, שאותו העון שעשה מקודם כהפך לו עתה לזכות, כי הוא מן הידוע כי לפי תאות יגרו של אדם לעבירה והוא כובס אותה כשחשב העבירה לידו יש לו שכר הרבה בעמלו, כי עיני השכר שמקבל האדם על מזות לא תעשה כשהוא לידו העבירה לעשותה כמו בשבחות ויו"ע שיש ססוק בידו לעשות מלאכה ואינו עושה אותה יש לו שכר על מזות ל"ת התלויות

התלויות בזמנים אלו שלח חטא בזה, וכן מלות לית שאין הזמן גרמא כשיבא לידו מקום לעשותה ולא עשהא אז יש לו שבר כעושה מזה, וכמו שאמרו בפ"ק דקידושין ישב ולא עבר עבירה טהרין לו שבר כעושה מזה, כגון שבה לידו דבר עבירה ויטיל ממנה, אבל אם לא בזה לידו אינו כעושה מזה, דרך משל אדם שהוא במקום שאין מזה עס בשר כלל אין לו שבר כעושה מזה על שאינו אוכל בשר וכלה או חלב ודם, אבל מי שיש בידו בשר שנתכלה או נקרפה בתאמו ואינו אוכל ממנו אז יש לו שבר כעושה מזה שבלת לידו העבירה ופירש ממנה ליראת השי"ת, וגם כשבאת לידו דבר העבירה ופירש אינו טהר מי שהאות יצרו מתגברת עליו למי שאין תאות יצרו מתגברת עליו, כי מי שתאות יצרו מתגברת עליו ופירש וכובש יצרו הרע, יש לו שבר גדול שמתכניע את אורו הרע כחות רגליו, ומכבד את ה' כשהוא יוצא ויצרו הרע כדכתיב (תהלים ג') יוצאת תודה יכבדני וגו', וכן אמרו ז"ל (ת"כ קדושים) אל יאמר אדם אי איפשי לבלוש כלאים אי איפשי לחבול בשר חזיר אלא איפשי ומה אעשה ואני שבשמים גזר עלי, הנה ביארו כי באומרו אי איפשי נראה כאלו אין לו שבר על מה שפורש עלומו מלעשות עבירה, וכשהוא ואמר איפשי הוא שיש בידו לעשותה והיה יכול לעשות אותה כי יצרו הרע תאב לה, אלא שפורש ממנה ליראת ה' אצוי שבשמים שגזר עליו, וא"כ מבואר מזה כי מי שכתפל כבר בעבירה שנתחאה לעשותה, ואח"כ בזה לידו פעה אחרת הוא ידוע שיצרו מתחאה לה יותר מה שיהיה מתחאה לה בזמן שהיא עשאה, שעדיין לא טעם אז טעם אורו החטא בפרט בעון המשגל, כאמרו ז"ל (סוכה ג"ב, סנהדרין ק"ז) אבר קטן יש באדם מרעיבו שבע משביעו רעב, ולכן כשכבר עשה העבירה כמה פעמים וחזר בתשובה, ובזה לידו עשה אותה העבירה ממש עם המיתה דומה בכל לזמן שעשה בתחלה והוא פורש מזה, אז ילדק עליו עס בעל תשובה, שחשובתו שהרהר בלבו קיימה בפועל וכבש את יצרו הרע שהורגל מקודם להיותו ככגע חתויו, וכשבזו יטיל ממנו וכבשו הוא תחת כפות רגליו, וע"ז שברו גדול וכן הלדיקים הנמורים כשהיה חטא בזה לידם, והיו יטילים ממנו היו שתחלים שתיסה בידם כדי לקבל שבר על הפרשה, וכמ"ש על פלטי בן ליש כשלקחו את מיכל מאלנו אמר הכתוב (שמואל ב' ג') וילך אחריה חישה וגו' הלאך ובכה, על אשר נלקחה מאלנו (סנהדרין י"ט), והיה טהר לשלל יהיו לו מעשה שבר פרישה וכבישת הלאר כמו שהיה לו מקדם, ונתבאר מעלת בעל תשובה נמורה :

פרק רביעי

ראוי לבאר ולהודיע מי הוא יחיה שלם ומרוצה

לפני האל יתברך, מי שהיה חסיד ולדיק מעיקרו ולא חטא מעולם, כ"א מה שאי אפשר וילמו באיזה חטא חל, וכמ"ש (קהלת ז') אין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, שהוא חטא קל ובשוגג, או מי שחטא אחת בתשובה נמורה לפניו, וראינו רבותינו ע"ה חולקים בזה הענין כפי הנראה, וראוי לבאר ענין סבתם ומהלכותם בזה היא :

אב"דו בצרכות (ג"ע ובסנהדרין ל"ד) א"ר חייה בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים לא נתבשרו אלא לבעלי תשובה אבל לדיקים נמורים עין לא ראתה אלהים זולתך וגו', ופלגינא דרבי אבהו דאמר במקום שבעלי תשובה עומדים אין לדיקים נמורים יכולין לעמוד שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב לרחוק וסדר לקרוב, ואידך מאי רחוק רחוק מעבירה מעיקרא, קרוב קרוב לעבירה מעיקרא כל אחד רחוק ממנה שחטא. הנה ענין הכתוב שהביא כל חסד לסברתו הרי"ך ביאור איך מוכיח ענינו כי מה שאמר הכתוב עין לא ראתה אלהים זולתך יכול ג"כ להתבאר על בעלי תשובה וגאמר כל הנביאים לא נתבשרו אלא לדיקים, אבל בעלי תשובה עין לא ראתה אלהים זולתך וגו', וכן הכתוב שביאר ר', אבהו אינו מוכיח ומכריח ענין סבתו בקדיקס רחוק לקרוב, כי לפעמים אחרון אחרון חביב, וגם שיהיה הרחוק קודם לפרוש עליו סוכת שלום לא מפני זה יחוייב שיהיה שלומו וכבודו גדול מכבוד הקרוב והוא הלדיק מעיקרו, כי אפשר שמקדים האל לתת השכר לבעלי תשובה מפני ששכרם אינו בגדר הלדיקים הנמורים, ואח"כ נותן לדיקים הנמורים שכרם הרב וגדול מהקודמים עליהם :

ר"י"ש"ב זה אומר כי רבי יוחנן הוכיח כי הכתוב שאמר עין לא ראתה נאמר על הלדיקים הנמורים, שעל בעלי תשובה כבר נאמר שכרם בביאור ע"י הנביאים, וז"ש כל הנביאים לא נתבשרו אלא לבעלי תשובה, כ"א לא היו מוכיחים ישראל לא היה לרי"ך שיבאו הנביאים להזהיר אותם וליעדם על הרע אם לא ישובו ועל הטובה אם ישובו, ובאמרו ז"ל (דברים כ"ה) על הכתוב שאמר כי ברוב לחמה רוב כעס אלמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם כ"א ח' חומשי תורה וכן יראה שעברה על א"י כתוב ב', אבל שאר ספרי הנביאים וכתבי הקדש לא באו אלא מלך מה שחטאו שבלו ליעד אותם על הטוב ועל הרע אם לא ישובו, וא"כ נראה כי כל מה שדברו הנביאים היה כנגד בעלי תשובה שנתבשרו בגללה והשיגו שכרם, ולכן הכתוב שאמר עין לא ראתה אלהים זולתך על כרחו לומר כי הוא נאמר על הלדיקים הנמורים, כי על בעלי תשובה הרי הנביאים השיגו וראתה עינם טובם ושכרם, ורבי אבהו הוכיח כי במקום שבעלי תשובה עומדים אין לדיקים נמורים יכולין לעמוד מן הכתוב שאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב שהוא

שהוא נאמר על בעלי תשובה, כמו שכחז למעלה (ישעיה כ"ז) דרכיו רחוקי וארפאלו וגו', וכיון שהוא מספר שכן השב בתשובה שהוא ית' ישלם לו נחמתי, ומיד אמר שלום שלום לרחוק ולקרוב, נראה כי גם בזה הוא מספר שכרו שהוא גדול מן הלידיק הגמור, כיון שהוא מקדים לרחוק שהוא בעל התשובה לקרוב שהוא הלידיק מעיקרו: ואחר שנתבאר פסוקי המאמרים, אומר כי לדברי הכל אין ספק כי הלידיקים הגמורים אשר מעולם לא חטאו חטא חמור ולא קל כ"א לפעמים מה שאי אפשר להמלט מעצב הצריחה, וכמו שרמז הכתוב (בראשית כ') כי יצר לב האדם רע מנעריו, וכתיב (שם ד') לפתח חטאת רובץ, ועם היותם לדיקים וגדולים (סוכה דף כ"ב:) כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, (שם) ויצרם עומד על ימינם בכל יום ויום להטטין עליהם, ועכ"ז עמדו במלחמתו ומלטו משחיתותיו, דבר ידוע הוא כי אין מעלה ושכר למעלה ממעלתו ושכרם, לכח היותם עומדים על נפשם בכל יום ויום, שלא להכדי ברשת זו עמו היל"ר, (שם) ומחשבות הירג על הלידיק רק רע כל היום, (שם) ולא יאונה לדיק כל און, ולא הצבת ה' ויראתו טורח מעליו הנאות הירג ומחשיבים לאין ולאחסם נגד עבודתו, ולא נחלקו אלו האמוראים כ"א לדידיק הגמורים אשר מעצבם ומזגם אינם נמסים לחטוא והם הולכים בדרכיהם הטובים וישרים בלבבותם. ואין בין אלו הלידיקים הגמורים ובין הלידיקים הגמורים האמורים למעלה, כי אם שאלו אינם לריבים סעד וחוזק לתומם כי עבטם נוטה אל דרכי השמיות והיושר, והלידיקים הגמורים האמורים למעלה לריבים סעד וחוזק מעולם לתמימותם, כי עבטם ומזגם נוטה יותר אל דרכי החטא, אבל בעיני המעשים טובים שיהיה שוים. ועם היותם שוים בחכמה ובמנין מלותיהם וזכותיהם, יש הפרש במדרגת קיבול שכרם, כי הלידיקים המוכנים לחטוא וממלטים מעלת יצר הרע דרואים לשכר יותר גדול מהלידיקים הכלתי נוטה עבטם לחטוא, ואף אלו מעלתם גדולה ממעלת מי שחטא ושב בתשובה לדעת רבי יוחנן שאמר כל הגבוהים לא נהנצחו אלא לבעלי תשובה אבל לדיקים גמורים עין אל ראתה אלהים וזלתיק יעשה למחלה לו, כלומר מי שטבעו ומזגו הוא לעבור את השם ומחכה מתי תבא לידו דבר מזה שיעשה לנועם מדותיו, כ"ש המוכן לחטוא מעצבו והוא מתחוק ומתאמץ כנגדו ומחלה פני האל ומחכה לו שיסייע אותו על דבר אמת ועוהו זקם ומלט ממנו, ופילגא דרבי אבסו כי הוא משם הפרש בין אלו שני מיני לדיקים גמורים, ואומר כי הלידיקים גמורים הלוהמים בירגם בכל יום וממלטים ממנו, אין מדרגה ומעלה למעלה ממעלתם ומדרגתם, ועליהם נאמר עין לא ראתה אלהים וזלתיק וגו',

אבל על הלידיקים שנוטה עבטם לדרך הטוב וישר ויולכים בו ורדופים בזמניו, אמר כי גם שמעלתם ושכרם גדול, אינם יכולים לעמוד במחלות בעלי תשובה, כי שכר בעלי תשובה גדול משכרם, כי כמו שבשני מיני הלידיקים אמרנו כי בזמני זכותיהם ומיעוט עונותיהם הם שוים, ועכ"ז יש הפרש בקיבול שכרם כמו קל אלו הבעלי תשובה שנאמר עליהם כי הלידיקים הגמורים והם אותם שבעטם נוטה אל הדק ולא היושר אינם יכולים לעמוד במקומם, הוא כשהם שוים ללידיקים הגמורים הדכרים, ועיני השמחות הוא שאחר שבני הטיבו דרכיהם ומעלייהם במדרגת הלידיקים הגמורים, ובאו לידם כל אותם העצירות שנכשלו בהם בזאתו פירק ובזאתה חשה או העון שהיה ובזאתו מקום, ועם היותם שוים במעשיהם כמו שכתבתי, אמר רבי אבסו כי יש לבעלי תשובה אלו שכר למעלה ממדרגת השכר שיש ללידיקים הגמורים, כי גם הם לדיקים גמורים אחר שבניו יהיה עבטם ומזגם נוטה למה שעשו, ועכ"ז לאצבת האל ית' ויראתו סרו מדרכיהם הרעים, וממלטים שלא להצביה כמו שהצביה עד עתה, ודרשו כן מן הכתוב שלום שלום לרחוק ולקרוב, מעיקרא לרחוק שנקרב והדר למי שהיה קרוב מעיקרא מתחלת יאירתי, אבל רבי יוחנן סובר כי גם אלו הלידיקים מעלתם גדולה ממעלת הבעלי תשובה, שכבר יא' מהמת ידס דבר שאינו מתוקן, ואף כי תקנו את אשר עוהו אין מדרגתם כמדרגת הלידיקים הגמורים, ואמר מאי רחוק רחוק מעצירה מעיקרא, כלומר מעצבו ומזגו ועיקר יצירתו היה לדיק דרכיו ולא יאונה לו כל און, והדר לקרוב והוא קרוב מעיקרא לעצירה, ונתרחק ממנה השתא, כי כיון שהיה קרוב קודם וקלקל, גם כי חיקן עתה את אשר קלקל אינו מגיע למדרגת מי שלא חטא מעולם, גם כי היה עבטו נוטה אל דרך האמת והיושר, וא"ל להטריח עלמו ולהטעור להלחם עם יצרו: יבזה שכתבתי בלידיק הגמור המוכן לחטוא, כי שכרו גדול מהכלתי מוכן לחטוא עם היות דרכיהם ומעשיהם שוים, זהו כפי מה שפירש הרמב"ם ז"ל בשמות פרקו אשר הקדים למסכת אבות, כי בעצירות שגזר עליהם השכל אינו לא נכתבו כמו גזל ועירות, טוב הוא העדר תאוות צפון מהיותו מתאוה לטן ויכבוש יצרו, כי הן צאות מתכונת הנפש הרעה, וכמו שאמר הכתוב (משלי כ"א) נפש רשע אותה רע, כי בתאוה בלבד נקראת נפש רשע, אבל בשאר העצירות שאין השכל גוזר עליהם, כפרה וכלאים ודומיהן, טוב הוא המתאוה וכבוש יצרו ליראת האל המכלתי מהאזה, כי אין תאוותן נמשך מרוע הנפש, ולכן המתאוה לעבור עליהם וכבוש יצרו שכרו גדול מהכלתי מתאוה כנזכר, כי לפוס לערף אגרא: ואיפשר לומר על מה שאמרנו (תענית כ"ה) על רבי

רבי אליעזר ורבי עקיבא שאמר רבי אליעזר כ"ד רגנות ולא נענה, וירד רבי עקיבא אחריו ואמר רבינו מלכנו רבינו אהיה וכו' מיד נענה, כסבורין השם לומר שזה גדול מזה, יאלץ את קול ואמרה לא מהני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו, שהיה הכוונה כי ר"ע היה מעביר על מדותיו, שהיה עובד מוכן לחיוב החטאים שאין השכל מרחיקם, וע"כ לאהבה השם היה מוכניע יצרו ומעביר על מדותיו אלו, ורבי אליעזר היה בטבעו מוכן לעבודה זרה, ולכן היה נרדף להעביר על מדותיו, כי כלם היו מכוונים לעבודה זרה, עס היות מעשי שהיהם ופעולותיהם שוות :

פרק חמישי

ואמר שנתבאר ההפך שזין לדיק מעיקרו, ומי שחטא וחזר בתשובה, ונס כי מה שאמרו במקום שבעלי תשובה עומדים אין לדיקים גמורים יכולין לעמוד, הוא בהיות מעשה שניה שזין, כי החר שחזר בתשובה הבעל תשובה הטיב מעליו ופעולותיו כלדיק הגמור. לר"ך לבאר מי שלא נפקחו עיני שכלו עד שעת מיתתו, ובשעת דכוכב של מות בתשובה שלימה, במה יזכה למי העוה"כ בהיותו רשע כל ימיו, כי גם שהספיק לו תשובתו בהיותה שלימה במחשבתו בהרעה ופשיטת החטא להיות עונותיו נמחקים, ע"כ לא גמר השוכתו להיותו נקרא בעל תשובה, כיון שלא בא לידו הח"כ החטא בפועל שיעזוב אותו, וממלא בשעת מיתתו בלי עון וכלי מזה, ויהי ראוי שלא יהיה נענש ולא נשכר, והנה ידענו נאמנה כי יש לו שכר טוב ושהוא קונה עולמו בשעה אחת כפי מה שהסרישו רבותיו ע"ה (ע"י י"י) וכמו שראינו כמה אנשים כלו בהבל ימיהם ושנותם צבהלה ואל"כ בשעה אחת קנו עולמם. ובהירדן זה אפשר לומר כי גם הרשעים הגמורים אי אפשר מבליהו שיעשו איזה דבר טוב או איזה זכות, לשינוי בו אחר התשובה מהחטאים הגדולים, ועל אותו הזכות הקודם קונה עולמו גם כי מת בשעת תשובתו, ויש לו חלק לעוה"כ כפי מדרגת מיעוט הזכיות שהיו לו, וגם שהיו חטאיו מהחטאים הגדולים באמונות נפסדות, איפשר שיעמוד לו איזה זכות, כי גם שהסופר אין מלותיו השוכות לכלום, כי המורה בע"ה הוא כסופר בכל החורה כלם (ספרי שלה), ע"כ באיזה זכות כמות הנדקש שנמשך ממנה תועלת למקבל, גם שלא תהיה לכוונה טובה יעמוד לו איזה זכות בעוה"ו או צבא, וכן מלות התשובה שהיא מכלל מלות עשה החשב לו כעשה מלוא מחדש, לבד מה שהעוילה לו לכפר על כל חטאיו ועונותיו כזכר :

אבל בידיעם ענשי הנפשות אלה החטאים אחר

הפרדן מן הנפש תחזק קושיא ז, כי איך אפשר לנפש החוטאת שטעמאה בכלל העבירות המזוהרות מאלה יתברך, שמוך ענמה כמעט רגע במחשבת הרעה ועוונת החטא. והנה הרמב"ן ז"ל כתב בשער הגמול כי עונש גיהנם לנפש החוטאת הוא, שהיה חזרת ליבוד האל ומשבת בעוונתה להעלות ולהשדק בעליונים, ועוד כי העונות וגסות החטאים שהדולו בינם לבין בוראם מונעים אותה ומשבת ונאמדת באש של גיהנם, ומחשבה זו הנמנעת ממנה הוא יסורין ולער גדול, מלבד לערי גיהנם, וזה מעטין הכרת הוא, וכן מלינו בתורה שהזכיר בענין העבירות הנפסיות עומאם הנפש, כמו שכתב ולא חטאנו את נפשותיהם וגו' אל השקלו את נפשותיהם וגו' ונעמאם עם (ויקרא י"ח), עבירה נמנממת לבו של אדם, כנראה כי העונות והחטאים הנמשכים מעשים ומגשמים נפשו של חוטא להיותה נגבלת ונכרתה במקום העונש עם היותה עלם דק חלוצה מתחת כסא הכבוד, ואם כן באיזה לד הדוכך זאת הנפש במחשבת קלה חרטה ועוונת החטא, לשחחבר ומתלבן מאורם החטאים שלא תהיה נהפסת עוד באשו של גיהנם בתשובה שעה בשעת מיתתו, ובמה תחיסם מהסוג והחלודם הנדבקים בה מעביר וגסות החטאים והעונות, ובמי שנקרא בעל תשובה אינו מן הקושי כיון שהתמיד בעוונת החטא בפועל כשצא לידו, הרי מעביר מעליה את דופי עונה, כיון שצאת לידו דבר העבירה ויולל ממנה, בלעז שאלטערה הנפש בלעז הגוף במה שלא מילא תאוותו עמה כמו שהיה רגיל, גודככה ונלרפה מעוני אותו העון, וכן בכל מה שצא לידו לחטוא ויולל ממנו והתמיד בתשובה זו נזככה הנפש וחזרה לאיתנה הראשון בספירותיה בהיותה נחבת מתחת כסא הכבוד, הצל מי ששז ביום האחרון ובדכוכבה של מות בהיות נפשו מטומאה בעונות וחטאים שנתלכלכה בהם מיום היותה, איך תזכה נפשו לראות באור החיים בזמנן הזמן שהשז וסדרה תשובה בלבו ומה מיד : ור"ך אני אומר כי גם שמי שמהרהר וגמר בלבו לשז בתשובה לפניו חרטה ועוונת החטא נקרא לדיק, ע"כ לר"ך לקבל עונש מה שחטא כפי חומר החטאים, וזה שחטא כל ימיו ובסוף ימיו חזר בו, האל ית' ממחר מיתתו קודם זמן הקלבו לו כדי שיהיה מיתתו קודם זמנו אם מעט ואם הרבה כפרה על כל מה שחטא. וכמו שהבעל תשובה העומד בתשובה ממש ענין, מוכך ומלבן נפשו מערובו החטאים בלעז שאלטערה במה שצאת לידו מה שהיה נהוגה בו ופורסה מהן לאהבה ה', כן במיתת זה שהיה רשע כל ימיו שמת קודם הזמן הקלבו לו נזככה נפשו ונתבררה במירותו ולער שקבלה בלחמה מן הגוף שלא בשענה, באופן שצאת המיתה הוכנה להקביל פני בוראה. ומלינו לרבותינו ע"ה שאמרו במסכת

במסכה ע"א (ד"ו ט"א) דכל דפריש מאפיקורוסות
 מיית דכתיב כל באים לא ישובו , כל הפושעים
 אחר שנאבקו באפיקורוסות אינם שבים , ואם
 שבים ממחרין למה מתוך גבם וכפיות ירגם , או
 בזירת מלך עליהם למות , ובעצירה גמי היכא
 דלביק בה קובא כאלעזר בן זוכריה . כמפיקורוס
 דמי ומיית גבאוקתא חס (שם) נראה
 כי מי שסיים רשע גמור כל ימיו ושם בתשובה
 עם היות נפשו ממומאה ומלוכלכה בתפאיה
 משוכחו מתקבלת , ומם קודם זמנו , בלחות
 ביתה מודככת נפשו מתוך הפער שתקבלת וכוכלת
 על היותה געמקה מן הסוף קודם הזמן הנגזרת
 עליה , ומ"מ מי ששם בתשובה גמורה בהרעה
 ועזיבת הטוב לפני ה' אל ה' אפי' בשעת מיתה
 אין לו שום עונש . אחר המיטה , כי עונשי החוטא
 אחר שקב אינן אלא בזה העולם . ביסורין או
 במיתה קודם הזמן הקלוב לו , אבל אין לו שום
 עונש בעוה"ב אחר מיתתו כיון ששם קודם מיתתו
 אפי"ם שלא הייתה תשובתו פועלת אלא בכח
 לפני האל ית' , וזה יתבאר ממה שאמרו ארבעים
 חלוקי כהרם היה שלשה אפסובה עם כל אחד
 מהם , יום כפור ויסורי' ומיתה כולם בזה העולם,
 ולא סוכירו . שום עונש לנפש מי ששם בתשובה
 קודם מותו , כי רשע האל ית' להקל על הסוטה
 שלא יבא נדון ביסורי העוה"ב התמידים , אלא
 ביסורי העוה"ב העובדים וחולפים , ובהתעוררות
 התשובה אינו צא אלא מלד הגשם , והתעוררות
 מלד הסוף , ולכן ראו שיענש צנוף בזה העולם ,
 ולא בנפש אחר מותו , כיון שסיי' היתה בפת
 התשובה . שהרר : התשובה בלבו ונפשו , ונסלח
 שם בתשובה מלד שלא נתעוררה נפשו להרר
 בתשובה היא נענשת בעולם הנפשות :

פרק ששי

ראוי לבאר ענין התשובה ששם האדם בכל שנה
 ושנה , וחזר אחר כך למש שטת , אם
 קועיל . התשובה שטתה על בעיות . הקודמים גם
 כי חזר אח"כ לחטוא אולם התעורר , או אם
 נאמר שבין שחזר למש שטתא יראה שלא הייתה
 תשובתו נכונה ושלמה ולא גמר בלבו לשוב
 חסתיים , ובעצת האל . ונאר אליהן אחר כך .
 ואומר כי נראה מדברי רבובינו ע"ה כי כיון
 שחזר האדם בתשובה מן החטאים שעשה וגמר
 בלבו שלא לעשות עוד , היס יתבצר מעבור
 חטאתו בתשובה זאת , וגם אח"כ חזר לחטוא ,
 ית"ר הוא שטת , אנטו ממדש לחזור למש שטת ,
 ולא יסיו . החטאים הראשונים . פוקדים וניעורים
 אחר שנתבעלו בתשובה הקודמת . וקשה על זה
 מה שאמרו (ביומא פ"ו) . תנו רבנן עבירות
 שהתודה עליהן צ"ה"כ זה לא יחזור ויתודה עליהן
 צ"ה"כ אחר , ואם שנה צהם לריך שימודה עליהם

ככוס וקיימת, ועכ"ל לריך האדם להיות זריז ומייר בכל שנס לזכור כל חטאתיו ולשוב מהם כדי שיהיה תשובתו ככוסה ושלמה, ולא יהיה כמי שאומר אחטא ואשוב שאין מספיקין צידו לעשות תשובה (יומא פ"ה). ונראה כי אם זכה וספיקו צידו לעשותה סתרא תשובה, אע"פ שחזר אחר כך לחטוא כמו שאומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב, ולכן אמר רוד ע"ה (ההלים כ"א) הן בעוון מוללתי ובחטא יחמתני אמי הן אמת חפלת בעוונות וגו', כלו' הן אדאי הוא כי בעוון מוללתי ובחטא יחמתני אמי, ולכן אמי חוטא וחוזר וחוטא פעם אחר פעם כפי הכנת עובד הבריאה, אבל מפני זה איך נועל דרכי התשובה למי שבא אע"פ שחזר וחוטא בחטאו שון עלמו, אם הוא גומר בלבו בכל פעם שבא שלא יחזור לאותו החטא, ואח"כ ילדו תקפו וחוזר אליו, וזהו אומרו הן אמת חפלת בעוונות וגו', כלומר מה שאתה חפץ בתשובה הוא שיהיה אמתית בגמר לב שלא לחזור לחטא, ואם אח"כ יחזור, נמלך הוא, כיון שאתה הכרת מחשבת שובתו קודם שהיה אמתית, וייתם העון למת שחולל, והחטא למת שיחמתהו אמו, כי העון שהוא במזיד ובידיעה הוא מיוחס אל הנפש המסכלת שידוע ומכיר בשכלו שהוא חוטא ואינו נמנע מלחטוא, מה שאינו כן בחטא שהוא בשוגג שהוא חוטא מלד נפש הבהמית והוא ילד רע, והוא חוטא בלי ידיעה כבהמה, ולכן אמר רוד בעון מוללתי שהוא יערת נשמתו מתחת כסא הכבוד, וכמו שאמר שלמה על התורה הננוזה אלפים דור קודם שנברא העולם אמר (משלי ה') בחון התוונות הללה, כי הוא מורה על עיני צריאת דבר אלהי, כמו כן בגשמה שנבראה מתחת כסא הכבוד אמר זה מוללתי, כי בידיעה נעשה העון כשהוא במזיד ובידיעה. ולכן נאמר על הגשמה הזאת הכרת חכרת הנפש שהיא עושה זה, כלו' העון אשר הוא צמזיד הוא ממנה וכדבך זה ולכן הכרת כעוונה זה, כמו שדרשו חז"ל בזמן שעוה זה שלא שב בתשובה. ובחטא אמר יחמתני אמי כי החטא שהוא בשוגג נמשך מתחלת יעירתו בבטן אמו שהוא יערת אמו, אשר ממנו נמשך הילא"ר שדבך בו בשעת יראתו מבטן אמו, כמו שכתוב לפתח תנחא רובץ והוא הילא"ר הנמשך מן החומר, אשר ממנו נמשכים החטאים שהם בשוגג, כי לזה אמר חטאת רובץ, ולא אמר עון רובץ, כי גם שהעונות הם ג"כ מלד הילא"ר, אינם מיוחסים כל כך אליו, כיון שהוא בידיעה והכרת הנפש המסכלת שידועת שהוא חטא, ואינה גוברת על ילד רע ואינה מוחה בו, ולכן העון מיוחס אליה כמו שכתבתי :

פרק שביעי

גם כי החרטה על מה שעבר והטבת המעשה

לעתיד היא תשובה כוללת לכל מיני העוונות בין צמזיד בין חמזד בין בשוגג, עכ"ל יש איזה חלק בתשובה העוונות מהמרדדים והספאים וכן בכל א' מחבירו, וביאור זה סי מה שאמרו חכמים (יומא פ"ו) עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה אינו זו משם עד שמתחיל לו, דכתיב (ירמיה ב') שובו בנים שובבים וגו', אינו שוב מי שעבר על מצות עשה בשוגג שלא ידע במלל שיש פלוגי הוא ר"ה ולא השתדל להמלא בחמקו שישמע חקיעת שופר, עם מי שידע שר"ה הוא יום פלוגי והיה יכול לבא ולהמלא בחטאו היום בחמקו שיש מי שיחמק שופר ולא רעה, או שהיה בחמקו שהיה יכול לשמוע ועמד בציתו ולא רעה להשתדל לשמוע קול השופר, וכן זה שלא רעה לעשות המצוה מלד שלא רעה לערוה מעט תורה או להשתדל מעט להמלא בחמקו שיוכל לעשות המצוה ויעשה, אינו שיה עם מי שהיה יכול לעשות המצוה בלי תורה ובלו עמל אלא שאינו רעה לעשותה כדי שלא לעשות מצות האל ית', והוא יודע רבונט שיהיה לעשות המצוה ומכוין לתרוד לב שלא לעשותה, וכן יומא פ"ו) כשעבר על מצות או תעשה שאמרו שהתשובה מולת ויה"כ מכפר, אינו שיה העובר על מצות ל"ת בשוגג למי שעבר עליה במזיד או בפשע, וכן (שם) צריחות ומיתות צ"ד שהתשובה ויה"כ הולין ויורדין ממרקין, וכן בחלול ה' שמיטה ממדקת, בכלם אינו שיה שוגג למיזיד ולפושע כמו שאמרו, וכיון שאין אופן עשיית החטא שיה, גם התשובה לא תהיה שיה לשוגג ומזיד ופושע, עם היות חומר החטא במהותו שיה בכלם, כי מי שעבר על מצות עשה בשוגג לריך שיחנחם על מה שלא שת לבו אל דבר ה' לידע זמן עשיית המצוה ואופן עשייתה, וישים על לבו להשפירר ממלך והלאה ולידע זמן עשיית המצוה ואופן עשייתה ויכין עזמו לעשותה וביחיותו גומר בלבו כל זה נמחל לו מה שחטא שלא שת לבו לעשות המצוה, אבל מי שלא רעה לעשותה בשביל מעט ההשתדלות צידע זמן ואופן עשייתה, לריך להחנחם על מה שלא רעה לעשות המצוה, ויגמור בלבו לתרוה ולהשתדל בעשיית המצוה מכלן והלאה גם כי תמךך תורה ועמל גדול, ומי שפשע ולא רעה לעשות המצוה בסיחה מוכנת לפניו בלי תורה ועמל שלא לעשות מצות צוראו, כשישוב לריך להחנחם על מה שהמרה ופשע במצוה צוראו והשן פניו בפני האל ית' כי מלא כל הארץ כבודו שלא לעשות מה שצוהו, ויגמור בלבו מכלן והלאה להיותו נכנע ולנוע לפני האל ית' לעשות מצותיו בלב שלם ובכפף חפלה, כי מלת תשובה מורה כפי מה שכתבנו למעלה על היותו שב ממה שעשה, ואם לא יעשה היפך ממה שעשה קודם בזמן החטא לא תקרא תשובה :

ואפשר כי על שלשה אופני עשיית החטא איזה חטא

הוא שיהיה, אמר הכתוב שובו בני ישראל שובו אל ארצת משבותיכם, אמר שובו בני ישראל על מי שחזר בשנה של עשה המלוא לבנת סוחרו בלתי מלוי במקום עשיית המלוא בזמן עשייתם ולא ידע זמנה, וכיון שלא הוא חלל בשונג עדיין נקרא בן לאלהיו שבשמים, שאילו לא שנג עשה המלוא, ועל מי שידע זמנה וסיה ספק בידו לעשותה ולא ראה לערוח מעט העורח, אמר שובכם, שהלך שובכם בדרך לבו שלא לעשות מלוא בוראו כרלונו עם היותו יודע ומן ארצת עשייתם, ועם כל זה יקבל האל יחז' השבות עם היותו שובב. ועל מי שלא ראה לעשות המלוא עם היותה מוכנה לפניו שלא לקיים מלוא הבורא שיהיה עליה, אמר ארצת משבותכם, כי משובס היא יותר משובב כי משובה מורה על הפעולה עלמה ושובב מורה על האים שהיה שובב בעת ההיא, וגם כי הטאו חמור אמר ואל ית' שירפא משבותו שידע רבוט וכיון למרוד בו, כשישוב ויגמל על רעהו ירפא וימחזק מכתו, ולהומר הטאו הולך להזכיר בו רפואה מה שלא הזכיר בהטאו ועון, וכן אם עובר אדם על מלוא לא תעשה בשונג או במזיד או בפשע לרץ לכיון בהשבותו היפך ארצת עשיית העבירה, ובתשובתו זאת יקרא בעל התשובה להלות ויהי"כ מכפר שם כשבוט (ויקרא י"ז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר ארצתם מכל הטאתיכם לפני ה' הטהרו, כלל בבאן ג"כ שלשה ארצות עשיית הטאו, כי במה שאמר יכפר עליכם לטהר ארצתם כלל מה שהוא בידיעה שהוא מזיד ופשע שהוא עון שמוטא בגופו ולרץ כפרה וטהרה מלואו ית'. ולזה אמר יכפר העון והפשע שהוא עליכם, ויטהר אותו ברחמיו וחסדיו, כי מלך השכל אין כפרה וטהרה למי שחטא במזיד, ועל שחטא האדם בשונג אמר מכל הטאתיכם לפני ה', כלומר החטאים שהיו בשונג שלא ידעוהם שהייתה מוטאים חלל לפני ה' לבד הוא שהיה גלוי, שהיו נעדרים מהם מעלמתיכם. ולזה אמר הטהרו ולא אמר אטהר ארצתם:

ובכוזו ש"ס הפרס בשלשת ארצות עשיית הטאו בכוונת התשובה, כמו כן במעשה התשובה, כי גם שבהרהור התשובה בלבו נקרא לרץ כמו שכתבנו למעלה, עם כל זה אינו מכושר החלואו עדיין עד אשר ייטבו מעשיו בפועל ויקבל יסורין כפי חומר הטאו, וגם זה אינו שיה בשלשת ארצות עשיית הטאו, כי כשמוטא במזיד יכדד עליו יסורים, ויותר מהמה כשיטה הטאו במרד ובמעל, למרק עולם מרדו ופשוטו, וכן אמר דוד ע"ה (תהלים כ"א) חנני אלהים כחשך, כי דמיון חסדי האל ית' יספיקו לחון ולחוס על כל מי שרץ רחמים ורחמים, ואמר (שם) כרוב רחמך מהה פשעי הרב כבשני מעוני, כי כפי שולם עונש הפושע ומורד בהש"ת, לרץ רוב רחמיו לחמול עליו ולכפר חטאתו, וזה לא כרוב רחמיו כשיכל לא היה מרחם ומכפר. ואמר בפשעים מהם, כי גדול העון בהיותו במרד ובפשע הוא כאלו מעבה הכפש מעולם העון עד שרץ להעביר אותו למחות אותו, כאלו הוא נראה ויש בו ממשות שרץ לגרדו ולמחותו, דמיון הטיטף המדובק בשלי המעיל שרץ גריסה ומחיים במים להעביר אותו, ובגוף חמר הרב כבשני מעוני, כי אינו כ"כ כמו הפשע ועם כל זה לרץ כיבוס הרבס, דמיון המעיל המטוקף ואין טיטוף בעין בפניו חלל מעורב ולרץ כיבוס הרבס להעבירו. ובחטא אמר טהרתי שהוא כמו חבק הכדבק במעיל, כי ביעורו או בהעביר אותו במים לבד בלי כיבוס יהיה טהור ומלובן, בלי אינו שיה הטוקא בשונג לחוטא במזיד, וכן אמר גם דוד ע"ה (שם ל"ח) כי עוני אני לא אדאג מחטאתי, הורה כי העון שהוא במזיד לרץ האדם לראוב ולהטעבר עליו במחשבה ובדבור, ובחטא גם כי לא יוליא אותו בדבור חלל שילטער וידאג במחשבתו מחסיק לכפרתו, והוא ית' מיקל עוד על הטוקא לפעמים ע"ה ילטרך להטעבר על העון שהוא במזיד יותר ממה שהיה בשונג, וכמו שאמר משה ע"ה (שמות ל"ד) נושא עון ופשע וחסה, ואמר חכמים ע"ה (יומא ל"ו) שבקש משה שכיחאנאו ישראל ויחזרו בתשובה שיעשה להם זדויות כשגנות, ולזה הקדים עון ופשע לחטא, גם כי סדר הודיו הוא חטא עון ופשע. וכוננת הענין כי אין השכל גוזר שיכופר עון המזיד ופושע בדברי האל ית', חלל שרץ להחטיב אותם כאלו הם שונג, והשונג יש לו כפרה דרך סברא כיון שלא כיון לחטאו, ולסיות מן הנמנע כפי מה שגזר השכל

הוא שיהיה, אמר הכתוב שובו בני ישראל שובו אל ארצת משבותיכם, אמר שובו בני ישראל על מי שחזר בשנה של עשה המלוא לבנת סוחרו בלתי מלוי במקום עשיית המלוא בזמן עשייתם ולא ידע זמנה, וכיון שלא הוא חלל בשונג עדיין נקרא בן לאלהיו שבשמים, שאילו לא שנג עשה המלוא, ועל מי שידע זמנה וסיה ספק בידו לעשותה ולא ראה לערוח מעט העורח, אמר שובכם, שהלך שובכם בדרך לבו שלא לעשות מלוא בוראו כרלונו עם היותו יודע ומן ארצת עשייתם, ועם כל זה יקבל האל יחז' השבות עם היותו שובב. ועל מי שלא ראה לעשות המלוא עם היותה מוכנה לפניו שלא לקיים מלוא הבורא שיהיה עליה, אמר ארצת משבותכם, כי משובס היא יותר משובב כי משובה מורה על הפעולה עלמה ושובב מורה על האים שהיה שובב בעת ההיא, וגם כי הטאו חמור אמר ואל ית' שירפא משבותו שידע רבוט וכיון למרוד בו, כשישוב ויגמל על רעהו ירפא וימחזק מכתו, ולהומר הטאו הולך להזכיר בו רפואה מה שלא הזכיר בהטאו ועון, וכן אם עובר אדם על מלוא לא תעשה בשונג או במזיד או בפשע לרץ לכיון בהשבותו היפך ארצת עשיית העבירה, ובתשובתו זאת יקרא בעל התשובה להלות ויהי"כ מכפר שם כשבוט (ויקרא י"ז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר ארצתם מכל הטאתיכם לפני ה' הטהרו, כלל בבאן ג"כ שלשה ארצות עשיית הטאו, כי במה שאמר יכפר עליכם לטהר ארצתם כלל מה שהוא בידיעה שהוא מזיד ופשע שהוא עון שמוטא בגופו ולרץ כפרה וטהרה מלואו ית'. ולזה אמר יכפר העון והפשע שהוא עליכם, ויטהר אותו ברחמיו וחסדיו, כי מלך השכל אין כפרה וטהרה למי שחטא במזיד, ועל שחטא האדם בשונג אמר מכל הטאתיכם לפני ה', כלומר החטאים שהיו בשונג שלא ידעוהם שהייתה מוטאים חלל לפני ה' לבד הוא שהיה גלוי, שהיו נעדרים מהם מעלמתיכם. ולזה אמר הטהרו ולא אמר אטהר ארצתם:

ובכן כשעבר אדם על כריתות ומיתות כ"ד בשונג או במזיד או בפשע לרץ לכיון בהשבותו הפך ארצת עשיית העבירה, ותשובה זאת ויהי"כ יתלו יסורין ימרוקו ויגמרו כפרת עונו, וכמו שכתוב (תהלים ס"ח) ופקדתי בשבט פשעם ובצנענים עוכם, ויחיס השבט לפשע כי שבט המושר הוא מתקנס ממי שהוא פושע במרד ובמעל, מה שאין כן בצנע עשה מעלמה מלעגה ואינם טוקמה כל כך כמו בשבט המכה בכל עת, ולא רמז הכתוב סיה שהוא על כרת, עון החטא שהוא בשונג, כי על השונג של עון שיש בו כרת חייב להביא קרבן בזמן המקדש ואין לרץ יסורין למרק עונו, וכן כשחלל ה' בשונג או במזיד או בפשע הוא לרץ לכיון בהשבותו היפך ארצת החטאו, ובתשובתו זאת יהי"כ ויסורין חולין ומיתה ממרקת, כמ"ש

ממונו על היותו עומד על משמרתו שלא לעבור על אחת ממלות ל"ה ובעניבת החטא במה שאין לו רשות לעשותו :

והנה ענשי האורח לאנשים העוזרים על מנחת השם הם על דרך זה בנופו ובממונו העבירות שעושה אותם בנופו אם הם מהחמורות חייב אחת מד' מיתות ב"ד, ובמייבי לאוין הוא נענש מלקות בנופו, ואותם שאין בהם מיעושה פטור מן המלקות להעדר המעשה בהם, והוא שם שם בממונו כגלות וחבלות ודיני קנסות נענש ג"כ בממונו, וקנס אונס ומפתח גם כי הוא בא על מעשה גופו ולא בממונו נענש בממונו לסבת מה שחבר ממונו ופגם בתו ישראל, וכיון שדרך לשלם השפד הממון הוא פטור מעונש הגוף, על העיקר שאין אדם לוקה ומשלם, וכן בחבולות וכיוצא בהם משלם ממונו שהפסיד לנחבל בחבלו בו, ולא מנינו בחורה לב"ד שיענישו לאדם שום עונש בביתו או בצניו, וכמו שאמר פשט הכתוב לא יומתו אבות על בנים, כי חולי ישעיה האדם בצניו ובבנותיו להענישם על ידי ב"ד ואין ב"ד מכירים את לבבו, אבל בדיני שמים נענש האדם בצניו וכמו שאמר הכתוב ערירים ימוהו, ואמרו בעון גדלים בנים מתים, כי האל ית' שהוא צוהן לבנות וכליות הוא יודע מלפניו ומעניש את האדם במה שיחבצו וילתר אותו כפי עולס העתהו, וכשהאדם חוטא בשונג גם כי יהיה החטא מן החמורים, מיקל עליו האל ית' להענישו בממונו וסוף הקרצן שמביא על חטאיו ונסלה לו, וכשהחטא הוא מאותם שאינם חייבים עליהם כרת אינו נענש אפילו בממונו, הכלל כי כפי מה שחוטא האדם נפרע האל ית' ממנו אם בנופו אם בצניו אם בממונו, והאל הוא לדיק יהיה שלם בנופו שלם בצניו שלם בממונו. ולזה אמר הכתוב (דברים ו') ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל כפסך ובכל מאדך, הויה כי בהגיע האדם למעלת אהבה האל ית' יהיה שלם בכל כמו שאמר בכל לבבך, והם הבנים שחוקים אהבתם בלבבות, ובכל נפשך והוא בריאות הגוף, כי היסורין מלעגין את הנפש, ובכל מאדך והוא הממון, כלו' כשהחבה הש"י תהיה שלם בכל צניו ובכל בריאות גופו ובכל ממונו ולא תהסר כל בלחצוהו, ולכן אם תהיה בלחצת מות או חסרון בנים וממון על קדושת שמו ראוי שחשליך כולם אחרי גוף, וחשליך יסבך על ה' לבדו כי הוא ישלם שכרך משלם צבוא"ב עב"ה"ב אהבתך אותו, כי מי שצובל היסורין צבוא"ב טוב לו לעב"ה"ב :

וענין היות היסורין מכפרים עון הוא לסבת מה שהענגנ בעשיית העבירה בנופו, ובסבלו היסורין תחלה כה הליחה ולא תגבר עליו עוד להחתיאו, ועונו הקודם יתקפר, ואם לא סבל היסורין בנופו חסר עונו: על אשר ישוב ויתקפר לו, כי מי שצועט ציסורין אין היסורין

השכל שיכופר העון שהוא במזיד אמר נושא ומעביר כאלו נושא ומעביר אותם מלפניו כאלו לא היו ולא עשה, שאם היה מחשיב אותם מזויים ושעשה אותם, לא היה כדאי להתכפר מלד היותם במזיד כמו שכתבתי :

פרק שמיני

היסורין הנאים על האדם מלד עונותיו, לפעמים בנופו, לפעמים בצניו ביהו, לפעמים בממונו, כי האדם ילדג וילטער עד מאד בחסרון שיגיע לו בצניו ובממונו, ונמלא שיקצורין לעולם בנופו, אלא שאינם שוים אלא כפי מה שראוי לו על מה שחטא, והנה פרעה שהיה בזמן אברהם אבינו ואבימלך ופרעה ומלרים כלם לקו בנוסם ובצני ביהם ובממונם, כמו שכתוב (בראשית י"ב) ויגע ה' את פרעה נעניס גדולים ואת ביהו על דבר שרי אשת אברהם, ולאברהם יקייב צבורה, וצבאימלך כתיב (שם כ') ויפאל אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו, וכתיב ויקח אבימלך לאן ובקר ויתן לאברהם, ופרעה ומלרים לקו בנוסם במכות שצאו עליהם ובכללס מכות צבורות לבניהם, ואח"כ בממונם, כמו שכתוב (שמות י"ב) ויכללו את מלרים, וגם בלדיקים סקצ"ם מדקדק עמהם כחוט העברה וממנה מיעוט עונם ציסורין, מי לנו גדולים שמהם תלבת הרועים מלך אהרן ומרים, משה לקה מעט מן הזמן בצרעת ידו על שאמר (שם ד') וכן לא יאמינו לי, אהרן קדוש ה' לקה בצניו נדב וצבורה, כח"ס (דברים ט') להשמיד וכתיב (עמוס ב') ואשמיד פרוי ממעל, ומרים לקה שבעת ימים בצרעת על אשר דברה במשה כמו שכתוב (צמדבר י"ב) ומדבר מרים וגו' וכתיב חסגר שבעת ימים, ובנביאים מלינו (ישועה ז') עכן שלקס בשלשון, וישראל כשהחטא בזמן השופטים, (מ"א ע"ז) וחיאל מבית האלי לקה בצניו והרצח כולל בהם לקו בנוסם ובצניהם ובממונם, כמו שקרה ללויב (איוב א'), כי הלער תלגיע להם מהם הוא כפרת העון כפי ערך העון, כי אין לאדם בלצרים הגופניים צנה העולם תועלת והנאה, כ"א צבירות גופו ובצני ביהו בממונו, ובשיקרה בהם איוה חסרון, אין ספק שהוא מלעגור ומגיע לו מן הלער שיעור מה שיהיה בצר העבירה, כי לא ימלטו עונותיו מחלוקה, או הם תלויים בנופו לבד כמו רוב המזות אם הוא נמנע מעשותם, אז רוב העבירות שהם תלויים בנופו במחשבה או במעשה, וקללתם תלויים בצני ביהו אשתו ובניו, ואם הוא מן האנשים החשובים ובעלי מעלה וסם נקראים בני ביהו ג"כ המונהגים על פיו וכמאמר (סבת כ"ד) כי הוא תכנס בעונם כיון שיש ציר למחות ואינו מוחס, וקללתם תלויים בממונו ובקיומו, בהפסד

לו לכפרה, וכן אמר ירמיה ע"ה (ירמיה י') יסרני
 ה' אך במשפט אל בלחץ פן תמעטני, ראה
 כפי זאת הכוונה כי אם יבא עליו יסורין שיסו
 לכפרת עון במשפט, ושלח יפתגו ילדו להקשות
 לבו לזכות בצדק, בלחץ פן תהיה מכותו הלוכה
 ובלתי מתפרת עון, ולכן אמר יסרני ה' אך
 במשפט, כלומר שיסו יסורין לנכות עוני במשפט
 יסורין, ולא להחנק ממני אם הקשה ערפי ולא
 אסבול, ולכן אמר אל בלחץ פן תמעטני, כי
 יסורין שהם לכפרת עון הם מגדילים את האדם
 שנשאר נקי מעון אחר שסבל יסורין, ואם אינם
 כפרת עון, תמעטים ומקטינים אותו בלי תועלת
 והוא נזוק בנפשו ועונו לא נכפר:

פרק חשיעי

בשנחפש על כלל היסורין נמצא אותם נחלקים
 לשני מינים, יסורין שהם באים על
 האדם החייב על העבר, או הבאים על האדם
 הנידון על העתיד, וראתם שהם באים על העבר
 הם צ' חלקים, היסורין שהם לכפרת עון, וראתם
 שאינם לכפרת עון אלא בצדקה כזכר למעלה,
 וראתם שבאים על העתיד כמו בן הס צ' חלקים
 אותם שהם לאהבה על היותם בלתי חסובים
 בעו"ל ובעו"ב, וראתם שהם לתמורת הרעה
 שהיא מעשה רב לבא עליו ומעט היסורין היו בזה
 שלא באה ולא נעשה בו הרעה:

אמנם היסורין הבאים על האדם לכפרת עון
 הם כשיודע ומכיר היותו ראו שיבא עליו
 יסורין מלפני עונותיו, ואם בתחלה בואם לא ידע
 יפספס היתב במעשיו ויתלה בהם, כמו שאז"ל
 (ברכות ה') ראה אדם יסורין בזהם עליו יפספס
 במעשיו שנאמר (איכה ג') נחפשה דרכינו ונחקרה
 פשעם ולא מלא יתלה בצטול תורה שנאמר
 (תהלים קמ"ד) אשרי הנבר אשר חיטטנו ים, ופירש
 רש"י ז"ל פשעם ולא מלא עבירה צידו שבשבילה
 יסורין הללו ראוין לבא, נראה כי מה שאמר
 למעלה יפספס במעשיו הוא שיחפש על אי זו
 עבירה באו לו יסורין הללו ואחר שפספס ומלא
 יעשה תשובה, ולא אמרו ראה אדם יסורין באין
 עליו ועשה תשובה, שנראה שרין לידע ולהכיר
 שאותם יסורין באו עליו כדין וכשורה על מה
 שעבר שיש לו אי זו פתיחותה על אופן אותם
 יסורין, ועל כן הוכיחו הוא הכתוב שאמר (איכה
 ג') מה יתאוון אדם מי נבר על חטאיו, נחפשה
 דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה', כי מה שאמר
 הכתוב (שם) נחפשה דרכינו מורד על מה יתאוון
 אדם מי, כי כשבאות קורות ומאורעות מיסורין
 על האדם הוא מתרעם על מה באה אליו הלאה
 הלאה, ואינו נותן אל לבו מה שיש צדו מן
 החטאים די סיפוק היסורין הבאים עליו והוא
 וזו שאמר מה יתאוון ויתרעם אדם כיון שהוא

מי ולא נענה חרב עד הנפש, וכי יהיה הוא נבר
 נבר על חטאיו לשלח יבאו עליו יסורין, וכמו
 שדרשו בקידושין פרק עשרה יוחסין (דף פ') ולכן
 ראוי לחפש ולחקור על איזה חטא הוא
 שבא אליו הלאה הלאה, שם הוא לידע דרך
 כלל אם יש לו חטאים, זה דבר שלא ימלט כי
 אין לדיק בדרך אשר יעשה טוב ולא יחטא,
 ואז"ל חפוש וחקירה על זה, וזיון שאמר הכתוב
 נחפשה ונחקרה נראה שהחקירה היא על ידיעת
 החטא המסויים שעליו באו אליו היסורין כמו
 שכתבתי, ולכן אמרו פשפש ומלא יעשה תשובה
 שנאמר ונשובה עד ה', כי כשידע על ידי הפשפוש
 והחקירה החטא שבבטנו באה אליו הלאה הלאה
 ישוב כפי מה שרין מהתשובה על אותו החטא,
 כי אין התשובה שיהיה כלל החטאים כמבואר
 בפרקים שלמעלה, ובידוע כמה חטא חסיד
 תשובתו שלמה וגמורה שחייב עד כמה הכבוד,
 ואם פשפש ולא מלא יתלה בצטול תורה כמו
 שכתוב אשרי הנבר אשר חיטטנו ים וגו', כי כיון
 שלא מלא עון מיוחד ליסורין שבאו עליו יתלה
 בצטול תורה, כי התורה כוללת כל מיני העונות
 הכתובים בה, כשאלהם קורא ולומד בתורה הרי
 הוא במקיים המצוות ונזהר מן העבירות הכתובות
 בה, ובמ"מ (מנחות ק"י) זאת התורה לעולם כל
 הקורא פירשטה שורה כחילו הקריב עולה וכו',
 וכשהוא מתבטל מלימודה הרי הוא כאילו אינו
 מקיים המצוות ואינו נזהר מן העבירות, ואם כן
 צטול התורה כוללת כל מיני העבירות, ולכן מי
 שלא מלא בעלמו עון צפועל מיוחד ליסורין הבאין
 עליו, יתלה בצון צטול לימוד התורה שהוא
 כולל כל העונות, ובללא ימצא העון שהוא מיוחד
 ליסורין שבאו עליו, כדכתיב אשרי הנבר אשר
 חיטטנו ים ומתורקך תלמדנו, למדנו שבשבילה
 יסורין ררין אדם לבא לידי תלמוד תורה כמו
 שפירש רש"י ז"ל, וכשהוא לומד נראה שאין מקום
 ליסורין שיבאו עליו, שהרי הוא כאילו מקיים
 כל המצוות כי (פאה פ"א מה"א) תלמוד תורה כנגד
 כולם, וכמו שגמרו גם כן מה שבברכות (ה') שכל
 העוסק בתורה יסורין בדילין ממנו, ואמרו תלה
 ולא מלא צידוע יסורין של אהבה פן שאמר
 (משלי י"ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח וגו', כי
 כיון שזכור בפסק התורה אין ספק שיסורין אלו
 של אהבה הם להסויק שברו לעולם הבא יותר מבידי
 ציותו כמו שפירש רש"י ז"ל, למדנו מכאן כי
 יסורין שהם באים לכפרת עון ררין שיכיר האיש
 המוכה על איזה חטא באו אליו יסורין הללו
 וידע שהנחת סאל ית' עליו שמעיש אותו מדה
 כנגד מדה, ומציא עליו יסורין דומים לחטא
 שחטא, וזוהו יובר לאדם יסורין שהם באים
 לכפרת עון ולא מקרה היה לו, וכמו שאמר
 בתוכחות (ויקרא כ"ו) ואם בחקותי מתאכזו ואם
 את משפטי הנעל נפשכם וגו' והפקדתי עליכם
 צהלה